

تیۆری حوکمرانی رهها له نیوان "ماکیافیلی و تۆماس هۆبز" دا

یونس کاکه مم میرزا

به شی فهلسه فه، کۆلیژی ئاداب، زانکۆی سه لاهه ددین، ههولیر، ههریمی کوردستان، عیراق

yuns.mirza@gmail.com

پوخته

زانباریه کانی توژیینه وه

ئهم توژیینه وه یه (تیۆری حوکمرانی رهها له نیوان "ماکیافیلی و تۆماس هۆبز") دا، له پیشه کیهک دوو بهش پیکهاتوووه. به شی یه که ممان تهرخان کردوووه به مه بهستی شیکردنه وه ی تیۆری حوکمرانی رهها له جیهانیدی فهلسه فه ی سیاسی "ماکیافیلی" دا، که هه ره لایان وگه شه ی هزریه وه تاوه کو بابته کانی "سروشتی مرؤف، بابته تی ئه خلاق و سیاسهت، جۆره کانی حوکمرانی، چه مکه کانی قیرتۆو فورتۆنا وه هروه ها خه سلته کانی "میر" مان شیکردنه ته وه، که به پله ی یه که م سودمان له خودی سه رچاوه ی سه ره کی ماکیافیلی که بریتیه له کتیبی "میر" وه رگرتوووه. دواتر به شی دووه ممان تهرخان کردوووه بۆ تاوتوی کردنی بابته تی تیۆری حوکمرانی له جیهانیدی فهلسه فه یانه ی تۆماس هۆبزدا، که بیگومان روانینه کانی تا ئه مرؤش جیگی بایه خ وشیکردنه وه ن. له م به شه دا له دوو ته وه ری سه ره کیدا که دواتر دابهش بووه بۆ چه ندين برپه گی جیاواز، هه ولمانداوه بابته گرنگ و سه ره کیه کانی فکری سیاسی هۆبز تاوتوی بکه یین، وه کو "سروشتی مرؤف و په ههنده کانی، دۆخی سروشتی و خه سلته کانی، یاسا سروشتیه کان و په یمانی کۆمه لایه تی، ده ولته و جۆره کانی ده ولته وه هروه ها ماف و ئه رکه کانی حوکمران و حوکمکراو. ههروه ها له کۆتایدا، هه ولمانداوه ئه نجامه کان بخه یینه روو.

بهرواری توژیینه وه

وه رگرتن: ٢٠٢١/٨/٤

په سه ندرکدن: ٢٠٢١/٩/٩

بلاو کردنه وه: پاییزی ٢٠٢١

ووشه سه ره کیه کان:

Theory of governance, Absolutism, Human nature, State of nature, Civil Society, Social Contract.

Doi:

10.25212/lfu.qzj.6.4.13

پيشهكى

حوكمپرانى و سياسهت دوو چه مگ و به هان به شيويهيه كى توندوتۆل به يه كه وه به ستراون، تا ئه و ناسته كه ده كرى بليين كه به يئ يه كترى نابن، بۆيه مرؤفايه تى له كۆنوه وهه ولى جياوازى داوه بۆ بونيانان و دامه زراندى جۆرىك له سيسته م و حوكمپرانى، كه ئه مه به پيى ناوچه و كولتووره كان جياوازى بووه. له بوارى حوكمپرانى لاوازبوونى شارستانيه تى يونان دهرگاي بۆ سهرده مى كلپسه و سه ده كانى ناوه پراست كرده وه كه پتر له هه زار سال حوكمى كۆمه لگاي ئه وروپى و دنيايى خۆرئاوايان كرد، به لام له گه ل هاتنه ئاراي سهرده مى رپنيسانس گۆرانكارى تازه هاتنه ئاراهو و سه ده كانى ناوه پراست و كارىگه رى كلپسه رووى له كالبوونه وه كرد. ئه وهى ئيمه بۆ تويزينه وه كه مان ئه مانه وئ ئاماژه ي بۆ بكه ين ياخود كارى له سه ر بكه ين، برىتية له قۇناغيك كه له نيوان كۆتايى هاتنى سهرده مى هيژ و ده سته لاتى كلپسه و هه روه ها سهرده مى له داىكبوونى دنياى نوپى مؤديرنه، كه به هۆى گه شه كردنى شۆرشى پيشه سازى و شۆرشى رپنيسانسى ئه وروپى هه نگاويكى مه زنى گواستنه وهى ژيانى مرؤفايه تى بوو كه تا ئه مرؤش له گه شه و به رده و اميدايه. له م نيوانه دا هه ر دوو فهيله سوفا مه زن (ماكياقيللى و تۆماس هۆبز) دوو نمونه ي زيندوون كه به ره هم و نوسينه كانيان له بوارى سياسيدا ئه چنه چوارچيوه ي شيوازو نمونه ي حوكمپرانى و جيگاي زۆرىك له شاره زايانى ئه و بواره ن و به ره مه كانيان له دنياى سياسه تدا جيگاي بايه خ و گرنگى پيدانن. ئه و سهرده مه ي ئه و دوو فهيله سوفا تپيدا ژياون، جيگاي سه رنجه و بووه ته جيى سه رنه جى ميژوونوسان، چونكه ئه وان له ئيتاليا و به رىتانيا ژياون، كه هه ر يه ك له م دوو و لاته له رووى سياسى و كۆمه لايه تيه وه له دۆخيكى تايبه تدا بوونه، كه ئه و يش ئالۆزبوونى ره وشى سياسى بووه و دواتر كارىگه رى له ره وشى كۆمه لايه تى كردوه، چونكه بۆ نمونه و لاتى ئيتالياى ئه و كاته دابه ش بووه به سه ر چه ندين شيوه ده سته لاتى بچوك و جياوازو واىكردوه ئيتاليا مه ترسى پارچه پارچه بوونى له سه ر بيت و له هه موو لايه كه وه مه ترسى داگيركارى له سه ر بووه، له لايه كى تره وه و لاتى به رىتانياى زيدي تۆماس هۆبز، رووبه رووى مملانييه كى توند بۆته وه له نيوان ده سته لاتى په رله مانى و بنه ماله ي پاشايه تيدا، كه ئه مه ش كارىگه رى نيگه تيفى له سه ر و لاته كه داناوه. هه ر يه ك له م دوو فهيله سوفا له فه لسه فه كه ياندا هه ولى دۆزينه وهى جۆرىك له چاره سه رى سياسيه انيان داوه بۆ ره وشه كه.

کیشهی توپژینه وه:

لیره دا ئەمانه وی له په یوه ندیدا به بابته که مانه وه بابته کی شهی توپژینه وه که مان به و جوره بخهینه وو، که چهند سه ده یه که پیش ئیستا ههر یه که له ماکیا فیلی و تۆماس هۆبز بانگه شهی دامه زانندن یان به رگریکردن له شیوه حوکمیکی ره ها ده که ن ئەمهش به مه به ستی ریکخستنی ئەو پاشاگه ردا نیه تی که کۆمه لگا رووبه رووی ده بیته وه و جگه له حوکمیکی ره ها چاره سه ریکی تر نیه بۆ کۆنترۆلکردنی، له په یوه ندیدا به م روانینه وه و به سه رنجدانمان له رهوشی کۆمه لگای مرۆقایه تی و دهوله ته کان به تایبه تی له خۆره لاتدا، تا چهند ئەو فۆرمه له حوکم پیویستی و ناچاریه، ئەمه بووه ته کی شه یه که له هزر و بیرکردنه وهی مندا و وه ک کیشهی توپژینه وه، له م توپژینه وه یه دا هه ولی تیگه یشتن و گه یشتن به ئەنجامیک ئەدهم.

2-1 گرنگی توپژینه وه

ئیمه پیمانوا یه گرنگی ئەم توپژینه وه یه بۆ رهوشی ئیستای سیاسی و کۆمه لگایه تی به گشتی له خۆره لات و ههروه ها بۆ کۆمه لگای ئیمه جیگای بایه خه، چونکه ئەو رهوشه سیاسی هه مواره ی به گشتی له خۆره لاتدا هه یه پیویستی به وه هه یه له روانگهی فهلسه فهی سیاسی وه هه لسه نگانندی بۆ بکریت و به راورد بکریت به و سه رده مه ی ههر یه که له ماکیا فیلی و تۆماس هۆبز تییدا ژیان. ههروه ها ره هه ندیکی تری ئەوه یه که به سه رنجدانمان له کتیبخانه ی کوردی ئەبیینین که مترین کار له م بواره دا کراوه به تایبه تی له ره هه ندی فهلسه فه ییدا بۆیه به و ئومپده یین که ئەم توپژینه وه یه بۆشایه که له کتیبخانه ی کوردیدا پر بکاته وه.

3-1 ئامانجی توپژینه وه

ئامانجی توپژهر ئەوه یه که بتوانیت له په یوه ندیدا به تیوری حوکمپانیه وه، ره هه ندو لایه نه جیاوازه کانی تیوری حوکمپانی ره ها له جیهانیدی فهلسه فیانه ی ههر یه که له (ماکیا فیلی و تۆماس هۆبز) روونبکاته وه، بۆ ئەو مه به سته هه ولده دات ئاور له لایهن و ره هه نده جیاوازه کانی ههر یه که له م دوو فه یله سوفه بداته وه و پشت به سستی له سه رچاوه سه ره کیه کانی ئەم دوو فه یله سوفه.

4-1 پرسىارى تويزينهوه

لېرهدا پرسىارى سهرهكى ئيمه ئهوهيه: (له دواى قۆناغى تارىكى سهدهكانى ناوهپراست و حوكمى سهپنراوى كلېسه بۆ ماوهى ههزار سال چى هانى ماكياقيلى و تۆماس هۆبى داوه كه له سهردهمى رېنسانسدا فهلسهفهكهيان له سهر بنه ماى فهرمانرپهوايى رپه (موتلهق) دابمه زرين؟ له ديدى ئه م دوو فهيله سوفه پاساوهكانى فهرمانرپهوايى رپه چين؟ ئايا به روانينمان له ئه زمون و ميژووى مرؤفايه تى به شيويهكى ناچارىيانه بۆ رېكخستننى كاروبارى ژيان و به رپه بردن پيويستمان به پاشاو حوكميكى رپه ههيه؟ ئايا برپارهكهى ئه م دوو فهيله سوفه تا چهند له گه ل هه لكه وتى له ئارادا بوودا دپته وه و تا چهند له گه ل سروشتى راسته قينهى مرؤفدا هه ماهه نگو ده گونجيت؟).

5-1 ريبازى تويزينهوه

له بوارى تويزينه وهدا ميتود رۆلى سهرهكى و يه كلاكه ره وه ده گيرپت، بۆيه ناكريت تويزهر ده ست به هه نگاوه كانى تويزينه وه كهى بكات ئه گهر ميتودىكى ديارىكراوى نه بيت كه بتوانيت بيگه يه نيت به ئه نجاميك. ئيمه له م تويزينه وه يه دا وهك پيويستيهك هه ولده دين ههر يه كه له ميتودى شيكارى و به راوردكارى به كاربه ينين. له بابتهى ميتودى شيكاريدا په نا ده به يينه بهر ميتوده كه به مه به ستى شيكرنده وه و تاوتويزكردى ده قه كانى ههر يه كه له ماکياقيلى و تۆماس هۆبى دهر بارهى فهلسه فه سياسيه كه يان و حوكمى رپه، ههروه ها له ميتودى به راوردكاريدا هه ولده دين به مه به ستى به راوردكردى بيروبوچوونه كانى ههر يه كه له م دوو فهيله سوفه سدى لپوه رېگرين.

6-1 ناوه رۆكى تويزينه وه:

له رووى ناوه رۆكه وه، تويزينه وه كه له پيشه كيهك و سى به ش و ئه نجاميك پيگهاتووه، له به شى يه كه مدا سهره تايهك دهر بارهى تيؤرى حوكمرانى پيشكهش كراوه، به لام له به شى دوو همدى له سى ته وه ردا فهلسه فهى حوكمرانى و سياسى ماكياقيلى شيكراوه ته وه و دواتر له به شى ستيه مدا ئاور له فهلسه فهى تۆماس هۆبى دراوه ته وه و تاوتويز كراوه، ههروه ها له ئه نجامدا ئه وهى له كۆتايدا دهر بارهى فهلسه فهى حوكمرانى له سهر فۆرمى رپه پيى گه يشتووين خستوو مانه ته روو.

تيورى حوكمرانى رههاو شيكردنه وهى فاكته ره كانى له ديدى (ماكيافيللى) يه وه

بیرکردنه وهى ماکیافیللی بۆ سیاست و شیوازه كانى حوکمرانى و چۆنیه تی هاتنه سهر حوکمی (میر) یان پاشایهك، له ژیر کاریگهری سهردهمه كهی خۆیدا یه كه به پله یه كه م سهردهمه یكه به سهردهمی رپنیسانس و نۆی بوونه وه ناسراوه و سهردهمی گوړانکاریه گه وره كان بووه له كۆلتووری سهده كانى ناوه رسته وه بۆ كۆلتوورو سهردهمی نۆی بوونه وه گه رانه وهی به ها بۆ كۆمه لگه و مرؤف. لیره وه ئه كریت ئامازه به و خاله بدهین، كه بیرکردنه وهی ماکیافیللی بۆ سیاست و حوکمرانى به ته واوی له پیش خۆی جیاواز بوو، كه له پیش ماکیافیللی حوکمی كلپسه هه بووه و پتر به ره هندی ئه خلاقى بارگای كراوه و رازینراوه ته وه، به لام ماکیافیللی ره هندی ئه خلاقى و ئایینی پشتگوئى خستوو ((لېكۆلینه وه سیاسیه كانى خۆی به ئاراسته یه كى نویدا برد، چونكه ئه و یۆتۆپیا یه ك دروست ناكات، یان له كۆمارىكى تۆكمه و توندا به دواى مه رجه كانى خۆشگوزه رانیدا ناگه رپ، له هه مانكاتدا له تویژینه وه كانیدا مه به ستی له په یوه ندییه كانى نیوان شارى خواوه ندو شارى مرؤف نه بوو، وه ك ئه وهی له كاتى خۆیدا قه شه ئۆگۆستین كردی، به لكو ئه ركى ئه و ته نها تیگه یشتنی یاساكانى ده سته لات و به راورد كرنیان بوو، لیره دا مه به ستم ئه وه یه كه ئه ركه كه ی ئه و ته نها ئه ركىكى سیاسى بوو، نه وه ك ئه خلاقى بیته. ماکیافیللی سیاسه ته كانى خۆی له سهر ئه و بنچینه به ناوبانگه بونیاد نابوو كه ده لئى:) ئامانج پاساو به ئامراز ده دات- الغایه تهرر الوسیله)، ئه و مه به سته شی له بنچینه دا بۆ به رزه وه ندییه كانى ولات بوو، چونكه ولات ئه و مه له بنده یه كه ئه خلاقه كه ی ماکیافیللی له چوار ده وریدا ده خولپته وه و ئه و سنووره شه كه ماکیافیللی بۆ ئه و ئه خلاقه دا یناوه.)) (ئیمام 2012، ل 306-307) هینانه وهی نمونه ی (ئامانج ئامراز ره وا ده كات) بۆ خۆی گوزارشت له وه ده كات كه ماکیافیللی له فله سه فه سیاسیه كه یدا پیداغری له سهر جوړیك له حوکمرانى ره ها ده كاته وه، كه هه موو رپنمایى و ئامۆزگاریه كانیشى بۆ (میر) ده چنه ئه و چوارچۆیه وه. ئیمه له م ته وه ره یه دا هه ولده دهن هه نگا و به هه نگا و ره هه ندو لایه نه جیاوازه كانى بیرکردنه وهی سیاسى ماکیافیللی شیبكه ینه وه، بۆ ئه م مه به سته به شه كه دابه شی چه ند برگه یه ك ده كه ین:

یه‌که‌م: سروشتی مرۆف له بیرکردنه‌وه‌ی (ماکیافیلی) دا.

فهلسه‌فه‌ی سیاسی ماکیافیلی فهلسه‌فه‌یه‌که به ههر پێوه‌ریک هه‌لسه‌نگاندنی بۆ بکه‌ی دواچار له هه‌موو ره‌هه‌نده‌کانیه‌وه دهرگیره‌و په‌یوه‌سته به مرۆفه‌وه، واتا مرۆف له‌چارچیوه‌ی فهلسه‌فه‌که‌یدا بوونیکی سه‌نته‌ریانه‌ی هه‌یه. له‌م روانگه‌یه‌وه ئه‌کرێ سهرنج بۆ ئه‌و خاله‌ رابکیشین که یه‌که‌یک له‌بابه‌ته‌ گرنگه‌کانی تیگه‌یشتنی ماکیافیلی بۆ سیاسه‌ت تیگه‌یشتن و شیکردنه‌وه‌ی نه‌یینی سروشتی مرۆفه. ماکیافیلی له‌ ده‌ستپێکی کتییی میردا به‌م جۆره باسی سروشتی مرۆف ده‌کات و ده‌لێت: ((خه‌لکی پێشه‌یان وه‌هایه، کاتیکی ده‌بانه‌وئ خۆیان له‌ میریک نزیکی بکه‌نه‌وه، ته‌قه‌لا ده‌دن جۆره دیاریه‌کی پێشکesh بکه‌ن که به‌ باوه‌ری خۆیان گرانبه‌ها بن، یان له‌و بابته‌ و شتانه‌ بن که ده‌زانن میر هۆگریانه. به‌م شیوه‌یه دیاری به‌ زۆری له‌ بابته‌ی ئه‌سپ و چه‌ک و جلوبه‌رگی رازاوه به‌ زێرو گه‌وه‌هر و زۆر که‌لوپه‌لی جوانی تر که شیای شانه‌ و شکۆی میران بن به‌سه‌ریاندا داده‌بارین.)) (ماکیافیلی 2006، ل 105) لێره‌دا ماکیافیلی ئه‌یه‌وئیت سه‌رنجه‌مان بۆ ئه‌وه رابکیشیت که مرۆف له‌ سروشتی خۆیدا خه‌سله‌تیکی تێدایه که بریتیه له‌ خۆ نزیککردنه‌وه‌و جۆریکی سیاسه‌تکردن له‌گه‌ل که‌سانیکدا که به‌هێزترن، ئه‌وانیش له‌ نمونه‌ی سیاسیه‌کان یان پاشاوه‌سه‌رۆکه‌کان، به‌لام مه‌رج نیه‌ ئه‌و نزیکبوونه‌وه‌یه یان ئه‌و شیوازه له‌ دیاری پێشکeshکردن نیازیکی پاکێ له‌ پشت بێت و له‌ خۆشه‌ویسته‌یه‌وه بێت، به‌لکو پتر جۆریکه له‌ سه‌ره‌نجه‌راکیشانی ئه‌و که‌سه به‌لای خۆیاندا، له‌م ره‌هه‌نده‌وه به‌ بروای ماکیافیلی سروشتی مرۆف له‌ بنه‌رته‌وه به‌ خراپه‌ شیوه‌ ده‌گریت، به‌لام مرۆف بۆ ئه‌و کارانه‌ی له‌ به‌رژه‌وه‌ندی خودی خۆیدا یه‌چاکه هه‌له‌ده‌بژیرێ، واتا مرۆف هه‌رگیز خراپه‌و ئازاری بۆ خودی خۆی ناوئیت. ماکیافیلی له‌و بروایه‌دا یه‌هۆی خراپه‌کاری له‌ سروشتی مرۆفدا، مرۆف ئاماده‌یی ئه‌وه‌ی تێدا یه‌ پێناوی به‌رژه‌وه‌ندیه‌کانی خۆیدا هه‌موو شتیکی تێکدات و وێران بکات، به‌لام تاکه هۆکار بۆ راگرتن له‌م خوه‌ خۆپه‌رستانه‌ی بریتیه له‌ بوونی حوکم و یاسایه‌کی به‌هێز، به‌ واتایه‌کیتر ترسی زیندان و گرتن و سزادان، هۆکاره بۆ سله‌مینه‌وه‌ی مرۆف له‌ پراکتیککردنی خوه‌ی خراپ و خۆپه‌رستانه‌ی. ((خۆپه‌رستی و دوودلی و سپه‌لی و خراپه‌کاری له‌ خه‌سله‌ته‌ سه‌ره‌کییه‌کانی سروشتی مرۆفایه‌تین، بۆیه داوا له‌ فه‌رمانه‌روایان ده‌کات کاتیکی حوکمی میله‌لتان ده‌که‌ن ئه‌م حه‌قیقه‌ته‌ له‌به‌رچاوه‌ بگرن.)) (ئیه‌راهیم 2010، ل 30-31)، به‌ بۆچوونی ماکیافیلی سروشتی مرۆف فره‌ ره‌هه‌ندو ئالۆزه، بۆیه

ئه گهر "میر" وریاو شارهزا نه بیته ناتوانیته کۆنترۆلی تاکه کانی کۆمه لگاکی بکات. ماکیا قیللی له په یامه کانیدا ئه و سروشته ی مرۆف به شپۆه به ک شیده کاته وه که بییوایه، ((خه لکی به نابه دلپه وه نه بیته کاری چاک ناکهن (واتا خه لک ناچار نین کاری چاکه بکهن مه گهر به زۆر بیته)، ههر هینده ی ئازادی هه لبژاردن به ده سته ده یین له نیوان کاری باش و کاری خراپدا یه کسه ر خراپه که به کارده هینن و ئازاوه و پشپۆی ده چیین و له هه موو شوین و کاتیکدا کاری کوشتن و تالانکاری ئه نجام ده دن.)) (حسین 2013، ل 44).

ماکیا قیللی کیشه ی خراپه کاری له مرۆفدا وه کو جوریک له سروشته ی چه سپاوی مرۆف پیناسه ده کات، که شتی که له خوین و جیناتی دایه و ناتوانیته ده سته ردار ی بیته و لیی جیا بیته وه، بۆ نمونه خووی خۆپه رستی شتی که له مرۆفدا که ناتوانی واز بیلپه یین یان بیشاریته وه، یان ته واوی بتوانن له خۆیانی دابمالن، بۆیه (ماکیا قیللی) ((به تو یزینه وه کانی خۆی له میژوودا گه یشته ئه و ئه نجامه که سروشته ی مرۆف نه گۆرپه و ده توانین له سه ر ئه و بنه مایه بگه یینه هه ندی رپسای گشتی یان گشتگیر له سیاسه تدا. مرۆف بوونه وه ریکه که گه لیک ئاره زووی تیر نه بوو و زیده خوازی بی کۆتابی هه یه. یه که مین خواستی ئه و پاراستنی خۆیه تی، ئه و کورتبین، پو له تبین و لاساییکه ره وه یه و حه زی له په یره و کردنی که سایه تیه مه رجه و دوو پوو و فریوکاره کانه.)) (پۆلادی 2005، ل 29 A). به م پییه ماکیا قیللی مرۆف به بوونه وه ریک هه ژمار ده کات که له لایه که وه لاوازه و دیلی ئاره زووه کانیه تی و له لایه کی تره وه، فره په هه نده و تاکه ئامانجی شی له ژیان یان له مملانی بی به رده و امدا ته نیا بریتیه له ئامانجی مانه وه، که ئه مه ش خه سه له تی خۆپه رستی به مرۆف ده به خشیته، ئینجا ههر خودی ئه و خۆپه رستی یان ئه و خود خۆشو یستنه له حالته ی مه ترسیه کاندایه هانی مرۆف ده دات خۆی له گه ل مه ترسیه کاندایه ره وشی نا هه مواردایه بگونجی بیته، بۆ نمونه کاتیک (میر) به مه به سته ی کۆنترۆل کردنی خه لک و کۆمه لگا و پارێزگاری کردن له حوکمه که ی رپگای زه بروزه نگ به کار دینیته، ((ره عیه ته هه میشه حه ز ده کهن ملکه چی خۆیان بۆ حوکمه رانه که یان ده ربخه ن، ئه مه هانیان ده دا بۆ خۆشه و یستی، یا ئه گه ر خۆشیشیان نه وئ، ههر هه یج نه بی لیی ده سه له مینه وه.)) (ماکیا قیللی 2006، ل 115) هه موو ئه و خالانه ئه وه مان بۆ دوو پات ده که نه وه که ژیان بۆ خۆی بریتیه له پرۆسه یه کی دریز خایه ن له مملانی و تیکۆشان له پیناوی مانه وه دا، که جوریکه له راکردن له ئازارو ناخۆشیه کانی ژیان و مه رگ، به ره و خۆشی و به ده سته یینانی

سهروهت و سامان و ناوبانگ و به خته وهری، که له م خاله دا ((ماکیا قیللی)) به پیچه وانه ی هزی کلاسیک مملانی به رهوشی ئاسایی کۆمه لگا ده زانی، که رهگ و ریشه ی له ناو سروشتی مرۆقدایه ((.ک. پۆلادی 2005، ل 260 B)

دووهم: لیکجیا کردنه وه ی نه خلاق و سیاسهت

ماکیا قیللی یه کیک له وه یله سوف و که سایه تیه دیارانه یه که له جیهان دیده فه لسه فیه که یدا نه و بابه ته ی هینا وه ته بهر باس و لیکۆلینه وه که ئایا نه کریت بنه ما نه خلاقیه کان له سیاسه تدا جیگیان بکریته وه؟ یان پیویسته نه خلاق و سیاسهت له یه کتری جیا بکریته وه؟ به خویندنه وه ی هزی بیر کردنه وه ی نه م هزرمه نده دهرباره ی نه خلاق و سیاسهت، نه و خاله رۆشنده بیته وه که ((ماکیا قیللی بنه ما ی ئاکارو رپساکانی سیاسه تی خستۆته نیو دووتای ته رازو وه وه تای ته رازو وه که ی به لای سیاسه تدا لاسهنگ کردوه. له سه ره تادا لایه که له ئایینی مه سیحی ده کاته وه له گه ل رهوشی سه رده می پینشووترا به راوردی ده کات و وای داده نی پینشان شه یدا و سه رگه رمی پاره و پول و سامان و مالی دنیا و له ش ساغی بوون، ئایینه که شیان به چاو یک ته ماشای سه رکرده و پاله وان و یاسا دانهره کانی کردوه که پیرۆزن و خه سله تیکی خوا وه ندیتیان هه یه، که چی مه سیحیه ت به پیچه وانه وه دنیا و ژبانی سه رزه وی له به رچاوی مرۆقان سوک ده کات و داوایان لیده کات و هانیا ن ده دات پشت بکه نه خپرو خو شیه کانی ژیان و پاره و پول و مال و سامانی دنیا بخه نه لاوه. نه و ئایینه ته نیا هه ر بۆ میلله ت ده سته دات و ئاکاره که شی هه روایه، ده بی میلله ت گو پرایه ل و ملکه چ بیت، کاروباری رابه ری و سه رکرده یه تی کردنیش بۆ سه رکرده خورت و ده سترۆبیشتوو و ئازاکان ده مینیتته وه.)) (عه زیز 2011، ل 81 - 82)، به پینی ناوه رۆکی بیر کردنه وه ی ماکیا قیللی بۆ بابه تی په یوه ندی سیاسهت و نه خلاق، روانینه کانی به م ئاراسته یه دایه که پیویسته میر به شیوه یه کی واقیعیانه و پراکتیکیانه مامه له بکات و دوور بکه ویته وه له هه ر جو ره پره نسیپ و به هایه که که له سه ر بنه ما ی ئامۆزگاریه کانی کلێسه و لایه نی هه ست و سۆز وه ستا بیت، چونکه نه مه و ده کات میر نه توانی به شیوه یه کی واقیعی بینانه مامه له له گه ل رپوودا وه کان بکات. له لایه کی تره وه، کاتیک ماکیا قیللی پییوایه پیویسته "میر" بابه تی نه خلاق و سیاسهت تیکه ل نه کات، یا خود پرانسیپه نه خلاقیه کان له کاتی بریاره کانی و رپووبه رپووبونه وه ی له گه ل گرفته کان پشتگو ی بخت، مه به ست نه وه نیه که نه مه له ژبانی هه موو مرۆقیک یان هه موو

تاکه‌که‌سیک ره‌نگبداته‌وه، ((ماکیاقیلی هیج کاتیک داوا له تاک ناکات خۆی له پره‌نسیپ و به‌ها ئه‌خلاقیه‌کان دامالینن، یان لیبیان دهریچن، یان ویژدانی خۆی به‌لاوه بنن.)) (ئیمام 2012، ل 211). واتا پشتکردنه به‌ها ئه‌خلاقیه‌کان بابه‌تیکه په‌یوه‌ندی‌دار به "میر" هوه، به‌و واتایه‌ی ئامانجی میر سه‌رکه‌وتنه، ئینجا گرنگ نیه ئه‌و سه‌رکه‌وتنه‌ چۆن و له‌سه‌ر چ بنه‌مایه‌ک ئه‌بن، به‌لکو ته‌نیا ئامانج بریتیه له‌سه‌رکه‌وتن. به‌لام هیشتا ئه‌مه‌ش به‌و واتایه‌ نیه که هه‌موو کاتیک (میر) دامال‌دراو بێت له بنه‌ما ئه‌خلاقیه‌کان ((هه‌له‌یه‌کی باو هه‌یه له تیگه‌یشتن له بنه‌ماو دیدی ماکیاقیلی دا سه‌باره‌ت به‌ مۆرال. هه‌میشه وه‌ک بیرمه‌ندیکی دژ به‌ مۆرال (immoral) ناسراوه، به‌لام ئه‌و مه‌به‌ستی له (amoral) نائیتیکی، نامۆراله. واته (میر) به‌پیی ئه‌و پره‌نسیپ و بنه‌مایانه کار بکات که پێویسته بۆ کاره‌که.)) (جه‌مال 2012، ل 74).

سێیه‌م: خه‌سه‌له‌ته‌کانی (میر) له دیدی (ماکیاقیلی) دا

پێویسته میر خاوه‌ن و هه‌لگری کۆمه‌لیک خه‌سه‌له‌تی تایبه‌تی بێت، که ئه‌م خه‌سه‌له‌تانه له کۆتایدا ئه‌بن به‌ ته‌واوکه‌ری ره‌هه‌نده سیاسییه‌کانی تری بیروبو‌چوونه‌کانی ماکیاقیلی. له ده‌ستپێکی نوسین و به‌ره‌مه‌کانیدا، له‌م باره‌یه‌وه ((بۆچوونه سیاسییه‌کانی شوکیک بوون بۆ چینی رۆشن‌بیران، به‌ تایبه‌تی هینانه پێشه‌وه‌ی بنه‌مای (ئامانج ئامراز ره‌وا ده‌کات) که له‌سه‌ر بنه‌مای لیکجیاکردنه‌وه‌ی سیاسه‌ت و ئه‌خلاق دامه‌زراوه، که تیگه‌یشتنیک پێشه‌خته‌ی له‌سه‌ر ئاراسته‌و روانینه‌کانی ئه‌م پیاوه پیکده‌هینا، که به‌ نیگه‌تیف و خراب وه‌سف ده‌کرا.)) (الریعی 2013، ص 155-156). ئه‌توانین له‌ پێگای ئه‌م پره‌نسیپه‌وه (ئامانج ئامراز ره‌وا ده‌کات) پاساوی ماکیاقیلی بۆ ئه‌و رێنمایانه‌ی بۆ (میر) دایده‌نیت هه‌لینجین و وه‌ ده‌سته‌یه‌نین. ئه‌وه‌ی له‌ نوسینه‌کانی ماکیاقیلی دهریاره‌ی سیسته‌می سیاسی و فهرمانه‌روایی پوونه ئه‌وه‌یه که ((هه‌موو ده‌سته‌لاتیک به‌خشیووه به‌ فهرمانه‌روا، ته‌نانه‌ت ئه‌گه‌ر نا ئه‌خلاقیش بێت، هه‌روه‌ها به‌ گونجاوی ده‌زانیت فهرمانه‌روا زیاد له‌ کاره‌کته‌ریکی هه‌بیت، تا له‌گه‌ل ئه‌و هه‌لومه‌رجه سیاسیانه‌دا بگونجیت که بیایاندا تیده‌په‌رپت.)) (محفوز 2013، ل 42). ئیمه لێرده‌ا هه‌لده‌ده‌ین ئه‌و خه‌سه‌له‌تانه‌ی ماکیاقیلی بۆ فهرمانه‌روا (میر) دیاریکردوون، به‌م جوهری خواره‌وه پۆلینان بکه‌ین:

یه کهم: میر پیویسته توندوتیژی و زه بروزهنگ به کار بهینیت: زه بروزهنگ یه کیک له و خه سه له تانه یه که فه لسه فه ی ماکیا قیللی پی دهناسریتته وه، بو چوونی وایه له رهوشی داگیرکردنی ناوچه یه کی تازه دا حوکمرانه نوییه که ((چهنده بکاو بکوشی، تا خه لکه که ته فروتونا نه کاو په رت و بلاویان نه کاته وه، ناتوانی ناوی شاره که یان و نه ریتته کانیان له بیر به ریتته وه، به لکو نه و نه ریتته یان هه میشه له یاد ده مین و هه هینده ی دهره فه تیک هه لکه وی دهنایینه وه کایه وه، وه ک چون شاری (پیزا) دوی سالانیکی دووروو دریزی داگیرکردنی له لایهن فلورنسیا به کانه وه کردی. به لام نه گه ر نه و شارو ناوچانه له ژیر سایه ی حوکمرانیک یان میریکدا به سه رشوری راهاتبوون و داگیرکه ره که بنه ماله ی میره که ی پیشووی له ناو بردب، نه و خه لکه که یان که فیری تاعه تکردن و میره که ی له وه به ریان له ده ستچوو، له هه لیزاردنی میریکی نویدا له ناو خویاندا و بوخویان دهسته وه سان ده بن. جگه له وه ی که ناشازن چون له ژیر ئالی سه ره به ستیدا بژین، له به ره نه وه له یاخیبووندا ته مه ل ده بن و میره داگیرکه ره که زور به ئاسانی ده توانی به لای خویاندا رایان بکیشی و جی پی خوی له ناوچه که یاندا قایم بکا.)) (ماکیا قیللی 2006، ل 131-132)، به لام نه مه به و واتایه نیه که میر راست و چه پ له هه موو کاتیکدا په نا بیات بو توندوتیژی، به لکو ته نیا له کات و شوینی خویدا پیویسته.

دووهم: میر پیویسته به لینه کانی نه با ته سه ر یا خود به لینه کانی بشکینی: به لاین شکاندن له پیناوی سه رکه وتن و یه کلاکردنه وه ی یاریه سیاسی ه کان شتیکی ره وایه، له هه مانکادا ماکیا قیللی ده زانی و دانیییدا ده نی که به لاین شکاندن کاریکی خراپه، به لام وه ک پیویستییه ک بو سه رکه وتنی میر ده بیینی، له م باره یه وه ده لیت: ((گومانی تیدا نیه هه ر مرؤفیک ده زانی که ده بی سیفه ته چاکه کانی میر بریتی بن له وه ی له به لینه کانیدا راستگوبی و به شه ره فه مندی و سه ره رزیه وه بژی نه ک به فرت و فیل و ته له که بازی: به لام له گه ل نه وه شدا تاقیکردنه وه کانی نه م سه ره ده مه مان سه لماندوو یانه که نه و میرانه ی کاری گه وره و مه زنیان لیوه شاهه ته وه زور بایه خیاب به به لینه کانیان به وه فاداریان بویان نه داوه، به لکو به فرت و فیل و قومار بازی و به گانه کردن به عقلی خه لکی و سه رلیشیواندنیان، توانیویانه له نه جامدا به سه ر نه و هاوشانانه یاندا که دلسۆزی و وه فاداریان بوخویان کردۆته قوبله نوما، سه ربکه ون.... حوکمرانی زیره ک و وردبین کاتی ده بیینی وه فاداری بو به لینه که ی بوی ده بیته مایه ی زیانگه یانندن به سودو به رزه وه مندی خوی و نه و هویانه شی ناچاری نه و به لینه دانه ی کردبوون له کایه دا

نەماون، دەبى بەلئىنەكە لە ئەستۆى خۆى دابمالئى)) (ماكياڧىلى 2006). ماكياڧىلى پيپوايە رەوشى سىياسى و كۆمەلايەتى بەردەوام لە گۆراندابە، بۆيە مير پيويستە لەگەل گۆرانكارىه كاندا بچپتە پيشەو و سىياسەتەكان و بەرنامەكانى نوئى بكاتەو، بۆ نمونە ئەو بەلئىنەى ئەمرۆ ئەيدات يان ئەو رېككەوتنەى ئەمرۆ ئەيكات، رەنگە بۆ ئەمرۆ سۆدى ھەبىت، بەلام ھەمان بەلئىن و رېككەوتن رەنگە بۆ كاتىكى تر زيان بەخش بىت، ئىنجا مير بەبى ئەوئى گۆى بدات بە بەلئىنەكەى، پيويستە بەپيى واقىعى لە ئارادا بوو ھەلسوكەوت بكات و ئەگەر پيويست بىت لە بەلئىنەكەى پەشيمان بىتەو، ئەمە ئەو واتايەى كە ((شتىكى جوانە مير لە بەلئىنەكانيدا راستگۆ بىت، بەلام راستگۆبى بۆ ھەموو كاتىك دەستنادات. زۆرئىك لە ميرەكان لەبەرئەوھ لە ھوكمرانىكرديان سەرکەوتوو بوون و كۆنترۆلى ھاوالتىيان پيكراو، چونكە بەلئىن شكانديان كردووھ)) (محفوز 2013، ل 43). ئەكرئ ئەم روانينەش بە جۆرئىك لە پيچەوانە بوون لەگەل بەھا ئەخلاقىه كان ھەژمار بكرىت، چونكە بە ھىچ جۆرئىك ناكري بەلئىن شكاندن لە چوارچيۆھى بەھا ئەخلاقىه كاندا جئى بكەينەوھ.

سىيەم: مير پيويستە خەسلەتى شىرو رپوى تيدا بىت: گوزارەى "خەسلەتى شىرو رپوى" پەيوەستن بە بنەماى فەلسەفەى سىياسى ماكياڧىلى كە تا ئەمرۆش سەرکردەكان پەيرەوى ليوە دەكەن. ھەروھەا لە چوارچيۆھى نامۆزگارەكانيدا بۆ (مير)، ئەو بابەتە يەكئىك لە بابەتە ديارو ئاشكراكانە، كە تىيدا ماكياڧىلى پيپوايە مير پيويستە بتوانئ ھەر دوو خەسلەتى شىرو رپوى لە خۆيدا ھەلبگرئ، ((پيويستە لەيەك كاتدا لاسايى رپوى و شىرېش بكاتەو، چونكە نەشىر دەتوانئ خۆى لە تەلە بپاريزئ و نە رپويش دەتوانئ لە رپوى گورگاندا پاريزگارئ لە خۆى بكات. لەبەرئەوھ ناچار دەبئ بىتە رپوى تا تەلە بناسيئەوھو بىتە شىر تا گورگ بتوقينئ. بەلام ئەوئى و ھەاى ھەزلييە كە ھەر بە تەنيا شىر بئ و ھىچى تر، باشى بۆ ناچئ)) (ماكياڧىلى 2006، ل 203) واتا (مير) پيويستە لە يەككاتدا ھەر دوو خەسلەتى ئازايەتى و چاونەترسى (شىر) و فېلبازى و تەلەكەبازى (رپوى) لە خۆيدا بەرجەستە بكات، بەمەش رپگائى سەرکەوتنى بەسەر تەنگوچەلەمەكاندا پتر بۆ ئاسان و رۆشن دەبىتەوھ، بۆ نمونە خەسلەتى ئەو دوو گياندارە لەيەكترى جياوازن، بەلام ئەگەر لەيەك "مير" دا كۆبوونەوھ ھۆكار ئەبن بۆ سەرکەوتنى ئەو "مير" ھ.

چوارهم: میر پیویسته سوور بئ له سه ر برپاره کانی: بابه تی برپار، له ژبانی هه ر "میر" ی کدا گرنگ، به لام لیره، پیویسته نه و خاله له گه ل بابه تی (به لاین شکاندن) لیک جیابکه پنه وه، چونکه له م خاله دا (ماکیاقیللی) مه به سستی نه وه یه کاتیک میر پیویسته برپاریک بدات نه بی بئ دوو دلی و ترس برپاره که ی بدات و ههروه ها نابئ له ژیر هه یچ جو ره فشاریک له برپاره که ی په شیمان بیته وه، مه گه ر خو ی بگاته نه و برپاره ی که پیویسته برپاره که ی بگوریت. ماکیاقیللی پییوا یه که (میر) ((ده بی نه و برپاره ی دهیدا برپای بپر بئ و هه لوه شانده وه ی بو نه بی، ده بی سوور بئ له سه ر برپاره کانی خو ی و ماوه به هه یچ مرؤفیک نه دا بیخه له تیبی و فیلی لیکات. نه و میره ی نه و ناو و ناوبانگه بو خو ی پهیدا دهکا، لای ره عیه ته که ی ده بیته خاوه نی شو ره تیکی گه وره و گران. سته میسه خه لگی بتوانن پلان دژی خاوه ن شو ره ت و ناوبانگیکی وا گه وره و گران بگپن و ههروه کو زه حمه ته بتوانرئ په لاماری بدرئ، به تایبه تی که به خاوه ن ده سه لات و رپزلیگیگراو له لایهن ره عیه ته که یه وه ناسرابئ.)) (ماکیاقیللی 2006، ل 208). کاتیک (میر) یان فه رمان نه و سوور ده بی له سه ر برپاره کانی و ناکه ویتنه ژیر کاریگه ری نه و که سانه ی له چوارده ورینی و ده یانه وئ به مه به سته وه برپاره کانی پئ بگورن، نه و میر دوورده که ویتنه وه له پارایی و به ده روون لاوازی و بیه یز ده رناکه وئ، نه مه ش له به رده م گه له که ی و ههروه ها نه یاره کانیدا جوړیک له شکوو هه یبه تی بو دروست ده کات.

تیوری حوکمرانی ره هاو شیکردنه وه ی فاکته ره کانی له دیدی (تۆماس هۆبز) دا

فه لسه فه ی تۆماس هۆبز، له گه ل نه وهیدا که فه لسه فه یه که دووره له ئالۆزی، به لام له هه مانکاتدا کاریگه ره، که وایکردوه به شیوه یه کی به رده وام توێژه ران و شاره زایانی بواری فه لسه فه ی سیاسی بگه رپنه وه بو سه رپاو و بوچوونه سیاسی هه کانی تۆماس هۆبز و هه تا نه مرؤش نه و فه یله سو فه له کایه ی سیاسی کاریگه ری خو ی هه یه. هۆبز له فه لسه فه که یدا کۆمه لیک چه مکی وه کو (دۆخی سروشتی، دۆخی مه دهنی، سروشتی مرؤف، بابه تی ئایین، ده ولت.. هتد). به یه که وه ده به سیتته وه و لیکدانه وه یان بو ده کات و له کۆی هه مووشیان بنه مایه کی جه وه ره ی بو فه لسه فه سیاسی هه کی بونیاد ده نیت که له ده ولته دا ده گاته ترؤپکی خو ی، به لام ده ولته تیک که لیقیتان حوکمی بکات، که حوکمیکی ره هایه. ((له جیهانیده گشتیه که یدا به وه ده چی مه ترالیست بووبئ و لایه نگری رژی م و ده سه لاتی سیاسی ره های کردبئ، چونکه له و باوه رده دا بووه نه و ی هه یه له ماده به و لاوه نیه و نه وه ی ده گوړئ بزوتنه وه

(جولە)یە. جیهانیدە فەلسەفەیکە لە دوو بەش پیکهاتوو: یەکەم: فەلسەفە ی سروشتی: لەش بابەتی سەرەکی ئەو فەلسەفە یە، کە دەکرێ بە دوو بەشە و ئەو فەیلەسوفە دوو ناوی بۆ داناون: لەشی سروشتی کە سروشت دایهیناوه و تاییه تەمەندیەکی لە بزووتنە وەدایە. لەشی دەستکرد کە مەبەستی ئەو دەولەتە یە خواستی مرۆف دایهیناوه و ئەو بە خواوەندی لە ناوچوو ناوی بردوو. دووهم: فەلسەفە ی ئاکارو سیاسەت (لوقیاتان)). (ح. عەزیز 2011، ل 61). لەم بەشەدا، سەرنج بۆ سەر چەند بڕگە و بابەتیک پادەکیشین کە لە چوارچێوە ی فەلسەفە ی تۆماس ھۆبزا پەنگدانە وەو کاریگەر یان ھەبوو و لە چوارچێوە ی کتیی "لیقیاتان" دا پوونکراونە تەو. کە دەکرێ بەم جۆرە پۆلینیان بکەین:

باسی یەکەم: سروشتی مرۆف

فەلسەفە ی ھۆبز، فەلسەفە یە کە یەکانگیرە لە گەل پەھەندە مرۆیەکان و لایەنە سايكۆلۆجیەکانی مرۆفدا، بۆیە ناکرێ بەبێ شیکردنە وە ی بوونیادی سروشتی مرۆف باس لە دەولەت و شپۆازی حوکمرانی بکریت، چونکە لە دیدو بۆچوونی ھۆبزا حوکمرانی و دەولەت یە کە یە کە لە ھەر پوویە کە وە شیکردنە وە ی بۆ بکریت، دوا جار پە یووستە بە بوونی مرۆفە وە. لەم بارە یە وە سەرەتا ھۆبز سەرەنجی پەھەندی سايكۆلۆجیانە ی مرۆف و ھەلچوون و غەریزەکان دەدات، ئەمانە لە ژیر ناوینشان ی بابەتی (جولە) پۆلین دەکات، کە بابەتیکە زۆر سەرەنجی ھۆبز پادەکیشیت، کە بئێگومان لەم بارە یە وە ھۆبز لە ژیر کاریگەری (گالیلۆ) دایە. ھۆبز دەلێت: ((دوو جۆر جولە لە ھەموو بوونە وەرێکدا بوونی ھە یە کە تاییە تە بە خۆیانە وە. یەکیکیان بە "جولە ی ژیری" دەناسریتە وە کە ھەر لە سەرەتای لە دایکبوونە وە و بەبێ وەستان و بە درێژایی ژبان بەردەوامە، وە ک سور ی خوین، لیدانی دل، ھەناسەدان، کارکردنی کۆئەندامی ھارپن. خواردن و فریدانی پاشماو ی نیو جەستە. ئەم جولانە پیویستیان بە سود وەرگرتن لە ھیزی ویناکردن نیە. جولە ی دوو ھەمیش "جولە ی ئازەلییە". کە بە جولە ی ئیرادە یش ناودە بریت، وە ک رپکردن، قسەکردن و جولاندنە وە ی ئەندامەکان بە چەشنیک کە سەرەتا لە ھزرماندا بەرجەستە دەبیت. ئەو ی کە ھەست جولە یە کە لە ئەندامەکان و بەشە ناو خۆییەکانی جەستە ی مرۆف و بە ھۆی چالاکییەکانی ئەو بابەتانە ی دەیانبینین یان دەیانبیسیتین و بۆنیان دەکەین دروست دەبیت و ھەر وەھا ئەو ھش کە خە یال یان وینە ی زھنی پاشماو ی ئەو جولانە یە، کە پاش ھەست پیکردنیان ھەر لامان ماونە تە وە.)) (ھۆبز 2016، ل 39). بە پیی ئەم تیکستە ی ھۆبز، جۆری یە کە می جولە ھیچ جۆرە

ئیراده‌یه‌کی له پشته‌وه‌ نیه‌و له ده‌ره‌وه‌ی خواستی مرۆقه، بۆ نمونه مرۆف هیچ جوړه کۆنترۆل و ده‌سته‌لاتیکی به‌سه‌ر سوپی خوین یان لیدانی دلیدا نیه‌و شتیکیه یان جو‌له‌یه‌که جیگیرو له ده‌ره‌وه‌ی خواست و ئیراده‌ی مرۆقه‌وه‌یه، به‌لام به‌ پیچه‌وانه‌وه جوړی دووه‌میان به‌پیی خواست و ئیراده‌ی مرۆف رووده‌ده‌ن و پیشه‌خته جوړیک له نه‌خشه‌و ویناکیشان هه‌یه، بۆ نمونه رپکردن یان قسه‌کردن، له چوارچیوه‌ی خواست و ئیراده‌ی مرۆقدان و پیشه‌خته نه‌خشه‌کیشان هه‌یه بۆ ئه‌م بابته. که‌واته له روانگه‌ی ئه‌و خالنه‌ی باسما لئوه‌ کردن، به‌ بروای هۆبز بوونی مرۆف پیکهاته‌یه‌کی ئالۆزی ده‌روونیه، که به‌شیوه‌یه‌کی گشتی له‌چوارچیوه‌ی کۆمه‌لیک مه‌یل و هه‌زو خواست و هه‌لچوونی تاییه‌تیدا کۆده‌بنه‌وه، که به‌گشتیش هه‌موویان له سنی خالدا یه‌ک ده‌گره‌وه‌ که ئه‌ویش (ویستن، ره‌تکرده‌وه "نه‌فره‌تلیکردن"، بی‌ده‌ره‌سه‌تبوون)ه. ((مرۆف کاتیکه‌زی له شتیکیه‌یت، واته‌ عاشقین و خویشیان له هه‌ر شتیکی به‌ دوور بگرن، مانای بیزاربوونیانه له‌و شته، واته‌ نه‌فرته. بۆیه‌ عه‌شق و نه‌فرته یه‌ک شتن و جیاوازیان نیه‌ بیجگه‌ له‌وه‌ی که نه‌فرته بۆ ده‌ربهرینی هه‌زی خوومان به‌رامبه‌ر به‌ نه‌مانی ئه‌و شته‌ ده‌رده‌به‌رین و عه‌شقیش بۆ ده‌ربهرینی هه‌زی خوومه‌نه‌ به‌رامبه‌ر به‌ بوونی شتیکی. ئه‌و شتانه‌ی که نه‌ هه‌زمان لێیانه‌و نه‌ لێی بیزارین، ده‌که‌ونه به‌ر بی‌ده‌ره‌سه‌تی ئیمه‌وه، واته‌ گرنگی پینه‌دان)). (هۆبز 2016، ل40). بۆ روونکردنه‌وه‌ی پتری ئه‌و په‌هه‌ندانه‌ ئه‌کرئ سه‌رنجی ئه‌و خاله‌ بده‌ین که ئه‌وه‌ی گرنگه‌ دوو په‌هه‌ندی سه‌ره‌کیه‌ که بریتین له‌ (مه‌یلکردن و نه‌فرته‌کردن)، به‌شی سیه‌م که بریتیه‌ له‌ (بی‌ده‌ره‌سه‌تی) رۆلیکی ئه‌و تۆی نیه‌، بۆیه‌ ((له‌ جیهانیدیه‌ گشتیه‌که‌یدا هۆبز به‌ فه‌بله‌سوفی خوپه‌رستی و چیژ ناسراوه، چونکه‌ له‌و باوه‌ره‌ دابوون ئه‌گه‌ر خواست و مرازی مرۆف هاته‌ندی هه‌سه‌ت به‌ چیژ وه‌رگرتن و خو‌شیه‌که‌ ده‌کات، و به‌ نه‌هاته‌ندیان خه‌مبار ده‌بی و نازاری پیده‌گات. بۆیه‌ چاکه‌کاری له‌ چیژ وه‌رگرتن و به‌دکاری له‌ ئیش و ئازار به‌و لاهه‌ نین. ئه‌و بریاره‌ ده‌چیته‌ ناو پاوانی خواست و ئاکاره‌وه)). (ح. عه‌زیز 2011، ل62). له‌ جیهانیدیه‌ی هۆبزا به‌هۆی گرنگی و بایه‌خی بابه‌تی چیژ، هۆبز باسی دوو جوړ چیژی کردوه، که ئه‌وانیش (چیژی هه‌سه‌ته‌کی و چیژه‌ عه‌قلیه‌کان).

خه‌سه‌له‌ت و خواستی مرۆقه‌کان، ئه‌بن به‌ ناسنامه‌ بو‌ی و ئیستاو داها‌تووی ره‌نگ ده‌رپژن و هانیده‌ده‌ن چۆن هه‌لسوکه‌وت بکات. له‌ روانینی هۆبزا مرۆقه‌کان له‌ کۆمه‌لگادا به‌هۆی بوونی ئه‌و خه‌سه‌له‌تانه‌و فشارو هانده‌ری ویست و خواسته‌کان له‌سه‌ریان له‌ مله‌لانیه‌یه‌کی به‌رده‌وامدان، بۆیه‌ به‌ریه‌که‌وتن و

گرژی پووده دات و دوا جار هه موو شتیك ئه وه سستیته سه ربا به تی "هیزی". ((به گشتی هیزی مرۆف بریتیه له و ئامرازانه ی که بۆ گه یشتن به ئامانجیکی دیاریکراو له بهر ده ستدان و سروشتی و ئامرا زین. هیزی سروشتی بریتیه له به هیزی و به توانایی جهسته یی یان هزی. وه ک: دووربینی، نه ریتناسی، زانستخوازی، په وانپێژی، سه خی بوون و به ئابرو بوون. هیزی ئامرازبوونیش ئه و هیزانه ن، که له رپگه ی ئه م هیزانه یان به هۆی چانسه وه به ده ستهاتوون، تواناو رپگه ی زیاتریان له بهر ده ستدایه بۆ گه یشتن به هیزی. وه ک، سهروه ت، هاوپی و کرده وه شاراو هکانی خواوه ند که مرۆقه کان پپی ده لپن چانسی باش.)) (هۆبز 2016، ل70). که واته له هه ر مرۆفیکدا دوو جوړ هیز هه یه، که یه کیکیان په یوه سته به جو له ژيانداریه کانی مرۆقه وه و بنچینه ییه، ئه ویتر په یوه سته به ده ورووبه ره وه، بۆ نمونه مرۆفیک که هاوپی به وه فاو دلسۆزی زۆره، ئه مه وه ک هیزی و سامانیکی مه عنه وی وایه بۆ ئه و که سه و له چاو که سانی تر به هیزتر دریده خات.

سروشتی مرۆف وایه که هه میسه باشتیرینه کانی بۆ خو ی ئه ویت، واتا خو په رسته، هه موو ئامانجه کانیش بۆ تیرکردنی چیژو ویسته کانه، به و اتایه کی تر مرۆف هه و لدان و مملانییه کان له گه ل ئه وانیترداو له گه ل ئه و به ره به ستانه ی دینه به رده می له پیناوی گه یشتنه به به خته وه ری، ((سه رکه وتنی به رده وامی مرۆف له به ده سته پینانی ئه و شتانه ی هه رده م ده به ویت، واتا چانسی باش، واتا ئه و شتانه ی مرۆقه کان به به خته وه ری ناوی ده بن، مه به ستم به خته وه ریوونه له ژبانی ئه م جیهانه دا، چونکه تا ئه و کاته ی له م جیهانه دا ده ژین، ئاسایشی هه تاهه تایی بوونی نابیت، چونکه ژبان جو له یه و جو له ش بپه ری نابیت له ترس و خواست، ئه مه ش له به ره وه یه که هه رگیز به تال نیه له هه ست. که سیش نازان خواوه ند چ جوړه به خته وه ریبه کی بۆ به نده ستایشکاره کان ده ستنیشان کردوه، تا ئه و کاته ی پپی نه گه ن.)) (هۆبز 2016، ل50). به م پپیه له پرۆسه ی هه و لدانیدا بۆ گه یشتن به خواسته کان و ئینجا ده رگیربوونی له گه ل هه لچوونه جوړاو جوړه کان، ئامانجی سه ره کی مرۆف بریتیه له گه یشتن به به خته وه ری، ئه وه ش ئه زانیت، به خته وه ری له رپگای زیادکردنی هیزی به رده وام و جوړاو جوړه وه به ده سته هپنریت، هه ره ها هه موو ئه و جو له و هه لچوون و سروشته ی که هۆبز وه ک پیناسه یه ک بۆ مرۆف دیاری ده کات، ته نیا یه ک په هه ندی هه یه ئه ویش په هه ندی مادیه، واتا هۆبز هه موو شتیك به شیوه یه کی ماددی ده خو پینیته وه و لیکدانه وه ی بۆ ده کات، له دیدی هۆبزا ((جیهان به مرۆفبشه وه له

تهن پيك ديت، تهن جه وههريكى مادديه، جياوازي له نيوان ئهم دوو واژهه دا نيه؛ چونكه جه وههريش شتيكى مادديه و هيج جه وههريكى ناماددى بوونى نيه. واته هيج شتيك له جيهاندا نيه ناوى (دهروون) يان (رؤح) بيت، شتيك خوى مادده يان جه وههريكى ماددى نه بيت، بهم شيويه هؤبز ويناكردنيكى ميتافيزيكي گشتگيرمان پيشكەش دهكات.)) (ع. ئيمام 2016، ل 258).

باسى دووهم: دۆخى سروشتى و خهسله تهكانى

يه كيك له و بابته گرنگ و كاريگه رانه ي رهنكدانه وهى زور ههيه له فهلسه فهى هؤبزا بابته تى (دۆخى سروشتى) يه، كه مرؤف تيبدا له دهره وهى ياسا مه دهنه كان و دهولت، به شيويه كه هه ره مه كى هه ولى پراكتيكردى خواست و ئاره زوو هه كانى ده دات. ئه و سه رده مه ي هؤبز تيبدا ژياوه و كارا بووه، سه رده ميك بووه پر له كيشه و مملانى و جهنگ له نيوان لايهنه ناكوكه كانى گوره پانى سياسى، ((سه رده ميك بوو ته زى له رووداو و شيوه كانى گوران له هه موو بواره كانى كومه لايه تى و راميارى و زانستى و فهلسه فى و ئايينه وه. ئهم گوران و رووداوانه ش رولى گرنگيان له سه ر رۆشنيه كه ي هؤبزو ديارى كردنى ئاراسته فهلسه فه كه يدا گيرا، هه ر بويه له ديارى كردنى سروشتى فهلسه فه ئاكاربه كه شيدا، له و سه رده مه دا نيشتمانه كه ي هؤبز له سروشتى سيستمه سياسيه كه يدا به قوناغيكى گوران و ئالوگوري ريشه يدا تيبه په پى، له ميانه ي ئهم گورانه بنچينه يه شدا توشى شه ريكي مالويرانكه رى ناوخوى هاتبوو.)) (عبدولحه ميد 2012، ل 226). ئه مانه هؤبزي هانداوه بو دوزينه وهى رپگا چاره يه ك بو قه يرانه كان و كيشه كان، بويه په ناى بردوته بهر شيكردنه وهى دۆخى سروشتى بو ئه وهى هه مووان له ئه نجامه نيگه تيفه كانى جهنگ هؤشيار ببنه وه و ده سته بردارى ئه و شيوازه له مملانى بين، كه ته نيا يه ك ئه نجامى هه يه ئه ويش بريتيه له ويرانكردن و لاواز كردنى ولات و له م بوشايه شدا ده سته دهره كى سود وهرده گريپ و ئه كريت بيته هؤكارى داگيركارى.

له ميانه ي شيكردنه وه و ليكدانه وه كانى بو دۆخى سروشتى، هؤبز پيويابه سروشت مرؤقه كانى به شيويه كه يه كسان و هاوتا دروستكردوو هه مووان يه كسان، له م باره يه وه ده لئيت: ((ئه گه رچى ناوه ناوه يه كيك له رووى هيزى جه سته يى و ليوه شاوه يى فكريه وه، له وانيتر سه ركه وتووتر ده بيت، به لام سروشت مرؤقه كانى له رووى هيزى جه سته يى و فكريه وه به شيويه كه يه كسان كردوته وه، كه ئه گه ر هه موو مرؤقه كان پيكه وه له بهرچاو بگريت، جياوازيه كه يان هينده كه مه كه بو قسه كردن ناشى،

چ جاي ئەوەى بەهۆى ئەو جياوازىهه وە بانگەشەى پله و پىگهه و بەرژهه وەندىهه كى زياتر بۆ خۆيان بكن.)) (هۆبىز 2016، ل102). بەلام هۆكار بۆ دروستبوونى مەملانئى يان رازى نەبوون بەو يەكسانىهه، دەگەرپىتەوه بۆ لوتبەرزى و چلپسى و خواستى نەبراوهى مرؤف كه هەر چەند بەهيزو دەولەمەند بىت، زياترى ئەويت و مەملانئى زياتر دەكات. لىرەوهيه كه هۆبىز پىيوايه دەرهاويشتەى يەكسانى ترسانه لەيه كدى، واتا هەلودەرفەتەكان بۆ بە دەستهيانئى ئامانجەكان يەكسان، ((بۆيه ئەگەر دوو كەس خوازيارى يەك شت بن، كه نەشى هاوكات هەردوو كيان سوڊى لىوهر بگرن، ئەوا دەبنە دوژمنى يەكدى و لە ئاراستەى گەيشتن بە ئامانجەكەيان، (كه زۆرجار بۆ مەبەستى پاراستنى سروشتى خودو هەندىكجاريش تەنها بۆ چىژە)، هەولەدەن يەكدى لەناوبەرن. يان بەرامبەرەكه بكنە ژىر دەستەى خۆيان.)) (هۆبىز 2016، ل103)، لە روانگەى تىرپوانىنى هۆبىز بۆ دۆخى سروشتى ئەم جۆره لە مەملانئى سەر دەكيشن بۆ جۆرئىك لە ئالۆزى كه هەمووان لە دۆخىكى بى متمانەيى و نادانىيادا دەبن و لە هەر چركە ساتىكدا چاوهريى جۆرئىك لە هيرش و پەلامارى ئەوانىتر دەكەن بۆ سەريان، كه بىپتە هۆكارى زەوتكردى ئەوهى لەبەر دەستيانە، ياخود بىپتە هۆكارى كۆتايى هيئان بە ژيانيان. هەر لەم رەوشەدا رەنگە كه سانئىك هەبن كه بەهۆى هۆكارى تايبەت يان بەهۆى ئەزمون و فيلەوه توانى بىتى هيزو تواناى لەوانىتر زياتر بكات، بەلام ئەمە بەو وائايە نيه كه ئەو كەسە لەو رەوشەدا پارىزراو بى و دلنايى لە ژيانى هەبىت، بە پىچەوانەوه ئەميش بەهەمان شىوه لە رەوشى ترس و دلەپاوكى دايەو چاوهريى ئەوهيه يەكئىك كه لەو بەهيزتر بىت دەستدرىژى بكاتە سەر ژيان و دەستكەوتەكانى. ئەم رەوشە گوزارشت دەكات لە ترس و دلەپاوكىيەكى بەردەوام، بىگومان ترسيش دەبىتە هۆكارى شەرو مەملانئى، چونكه هەر كەس لە ئەنجامى ئەو ترسەى هەيەتى كه سەرچاوهى ديارو ناشكرايه، هەولئى جۆرئىك لە پارىزگارى لە خۆى دەدات و رپگاو هونەرى تايبەت بەكاردەهيىت، كه خۆى لە رپوبەروبوونەوهو شەردا دەبىنئىتەوه، ((بۆيه بۆ كيشمەكيش و جەنگ سى فاكتەرى سەرەكى لە جەوهەرى هەر مرؤقئىكدا بوونى هەيه. يەكەم: ركبەرى، دووهم: ترس، سىيەم: خوازيارى بوونى پىگهه و رپزو سەربەرزى. هۆكارى يەكەم مرؤقەكان بۆ بەدەستهيانئى بەرژهه وەندى و قازانج، دووهم هۆكار بۆ دايبىنكردى ئاسايش و سىيەم هۆكارىش مرؤقەكان بۆ بە دەستهيانئى ناو و ناوبانگ هاندەدات.)) (هۆبىز 2016، ل104). بەپىيى خويندەنەوهى هۆبىز بۆ ئەم دۆخە، هەنگاو بە هەنگاو ئاستى مەترسيەكان و ئەنجامە نىگە تىقەكان

پوو له هه‌لکشان ده‌که‌ن، که تییدا هه‌مووان به‌یه‌کجار تییدا زیانمه‌ند نه‌بن، بۆیه له‌گه‌ل ئه‌م هه‌نگاوانه‌دا ئه‌و ره‌وشه له‌پیناوی به ده‌سته‌پینانی ئامانجه‌کاندا ئه‌چیتته ئاستی رکه‌به‌ری و کێرکێیی به‌رده‌وام له‌نیوان تاکه‌کاندا، ئه‌مه‌ش سه‌رده‌کێشێ بۆ "شه‌ری هه‌مووان دژ به هه‌مووان". ئه‌و جه‌نگه وه‌ک فاکتێکی ئاماده له ژبانی تاکه‌کاندا خۆی نمایش ده‌کات و ئه‌نجامه نینگه‌تیقه‌کانی پێشکه‌ش ده‌کات، ئینجا جه‌نگ به هه‌موو واتا‌کانی و ئاسته‌کانی نه‌ک لێره‌دا ته‌نیا مه‌به‌ست جه‌نگی ده‌سته‌و یه‌خه بی‌ت. ((وه‌ها جه‌نگ‌یکیش جه‌نگه دژی هه‌مووان، چونکه جه‌نگ ته‌نها شه‌ر، یان پرۆسه‌ی شه‌رکردن نییه، به‌لکو قۆناغ‌یکێ زه‌مه‌نییه، که ئیراده‌ی ملمانی کردن له رینگه‌ی جه‌نگه‌وه، هینده‌ی درک پێکردن بارز ده‌بی‌ت، بۆیه کات فاکتیه‌ریکی سه‌ره‌کیه، که ده‌ست‌نیش‌انکردنی کاهیه‌تی جه‌نگ، وه‌ک چۆن ده‌ست‌یشی هه‌یه له ماهیه‌تی هه‌وادا، چونکه کاتی ده‌گوتری‌ت که‌ش و هه‌وا خراپه، مانای ئه‌وه نیه که یه‌ک یان دوو جار باران باریوه، به‌لکو ئه‌بێ ئه‌گه‌ری چه‌ندین رۆژ باران بارین به‌ دوای یه‌کدا له ئارادا بێ. به‌م شیوه‌یه‌ش واتای جه‌نگ نه‌ک هه‌ر له شه‌ری راسته‌قینه، به‌لکو له ئه‌گه‌ری بارزبوونی شه‌ره‌که له ماوه زه‌مه‌نیه‌که شاردراره‌ته‌وه، که تیایدا متمانه‌یه‌ک به نه‌بوونی دژه‌که‌ی واته نه‌بوونی ئاستی به‌رجه‌سته بی‌ت.)) (هۆبیز 2016، ل 104). به‌م پێیه شه‌ری هه‌مووان دژ به هه‌مووان یان شه‌ری هه‌میشه‌یی دژی هه‌مووان، بۆ خۆی گوزارشت‌یکه که هه‌مووان به‌یه‌کجار، له‌یه‌ک کات و شویندا به هه‌مان ئاست و قه‌باره له مه‌ترسیدان و زیانیان به‌رده‌که‌وئ، که ده‌کرئ ئاستی ئه‌و مه‌ترسیه تا سنووری له‌ناوچوونی ته‌واوه‌تی هه‌مووان سه‌ربیکیشی و په‌ل بهاوئ. بۆیه ئه‌گه‌ر بمانه‌وئ سه‌رنج له مه‌ترسیه‌کان بده‌ین یان باسی ئه‌و ئه‌نجامانه بکه‌ین که به‌هۆی ئه‌و جه‌نگه ده‌که‌ونه‌وه که له دۆخی سروشتیدا پوو‌به‌رووی مرۆف ده‌بنه‌وه، ئه‌کرئ به‌ر له هه‌موو شت‌یک ئاماژه به "ترس، نا‌ئارامی، بێ متمانه‌یی، نه‌بوونی ئاسایش..هتد" بکه‌ین، که به‌یه‌کجار سه‌رتاپا ژبانی مرۆف داگیر ده‌که‌ن، که‌واته دۆخی سروشتی، دۆخ‌یکێ هینده نا ئارامه، هیچ جوړه یاساو بنه‌مايه‌ک یان لیکتیه‌گه‌یشتنیک له‌نیوان تاکه‌کاندا نیه، بۆیه له‌م دۆخه‌دا کولتور، رۆشنییریته، شارستانیته و مه‌ده‌نیته بوونی نیه، ئینجا که ئه‌ده‌ب و هونه‌ریش به‌ره‌می شارو شارستانیته‌ن له‌م ره‌وشدا بوونیان نیه و هه‌مووان ئه‌وه‌ی له به‌رده‌میدان و تییدا ده‌ژن بریتیه له ترس و دل‌ه‌راوکی، یاخود هه‌مووان له هه‌موو کات و ستاتیکیدا چاوه‌رپێ مه‌رگ نه‌که‌ن، چونکه له هه‌ر کاتیکدا ئه‌گه‌ری ده‌ست‌ریژی و په‌لامار هه‌یه. لێره‌دا سه‌رنج بۆ خالیکی تر راده‌کیشین، که مادام له‌م

دۆخەدا ھىچ جۆرە دەستوورپك، يان ئەدەب و ھونەر و شارستانىيەت و ياسا بوونى نىيە، كەواتە ھەموو ئەوھى پروودەدات كە لە ترسناكترين و خراپترين رەوشى جەنگ و كوشتاردايە، بەلام نادادپەرورەرانە نىيە، واتا لەم دۆخەدا ھىچ بەھايەك و بنەمايەك نىيە بۆ پيوانى پرووداۋەكان لەسەر بنەمايە دادپەرورەرى، بە پيچەوانەوھە لەنيوان دادپەرورەرى و نادادپەرورەرى ھىچ واتايەك و بەھايەك بوونى نىيە. ((لەم جەنگەدا، يانى لە جەنگى ھەمووان دژى ھەمووان، دەشى ئەم ئەنجامەش ئاسايى بىت، كە لەم دۆخەدا ھىچ شتى ناتوانى نادادپەرورەرانە بىت. لەم دۆخەدا، چەمكەكانى حەق و نا حەق و دادپەرورەرى و نادادپەرورەرى ھىچ مانايەكيان نايبت. كاتيك ھيژىكى گشتى لە ئارادا نەبىت، ھىچ ياسايەكيش بوونى نايبت. كاتيكيش ياسايەك بوونى نەبىت، نايبت بىر لە دادپەرورەرىش بكرىتەوھە. لە جەنگيشدا بەھيژ بوون و فيلبازى دوو خالى سەرەكى و پيخۆشكەرى سەرەكتەن. دادپەرورەرى و نادادپەرورەرى بە بەشيك لە ھيژى جەستەيى يان فەكرى مرؤف ھەژمار ناكربت، ئەگينا دەبوو ۋەك ھەست و حەزەكان لە ھەموو مرؤفكيدا بوونى ھەبوايە. تەنانەت ئەگەر تاكە مرؤفى سەر گۆى زەويش بوايە. دادپەرورەرى و نادادپەرورەرى تايبەتمەندى ئەو كەسانەن كە لە كۆمەلگادا دەژين نەك مرؤفى تەنھاو دوورە بەريژ.)) (ھۆبىز 2016، ل 106). بەپيى ئەم تىكستەى ھۆبىز لە دۆخى سروسشتيدا شتىك نىيە بەناوى كۆمەلگاو دامەزراۋە، چونكە ئەمانە لەسەر بنەمايە ريساو دەستوور دادەمەزريين و پيخخستينيان بۆ دەكرىت. ليرەشەوھە ھۆبىز بەرەو خاليكى تى سەرنج راپكيش پەلكيشمان دەكات، ئەويش ئەوھىيە كە لە دۆخى سروسشتيدا، بابەتى مولكدارى بوونى نىيە، واتا كەس خاۋەنى شتىك نىيە-جا ئەو شتە زەوى بىت يان پارەو سامان بىت- كە تايبەت بىت بە خۆى و لە رپگاي بنەمايەكى سايبى بەپيى بەلگەنامەيەك ئەو شتە مولكى بىت. ((ھىچ جۆرە مافىكى خاۋەندارىتى و مولكى من و مولكى تۆ جياناكرىتەوھە بوونى نىيە، بەلكو ھەر شتى تا ئەو كاتە مولكى خاۋەنەكەيەتى كە بتوانى بە دەستى بەپيىت، ئەمەش ئەو حالەتە نەخاۋازاۋەيە، كە مرؤف بەھۆى سروسشتەوھە تىيدا دەبىت. ھەر چەندە پيىدەچىت، ھەندى لە مرؤفەكان بەھۆى حەزو ھەندى جاريش بەھۆى ژيرى و زانايى خۆيانەوھە لەم دۆخە دەربازيان بىت.)) (ھۆبىز 2016، ل 106). بەپيى ئەو پوانىنە، لە يەك كاتدا ھەمووان يان ھەر كەسيك ئەتوانى بىت بە خاۋەنى ھەموو شتىك و ئەشكرى ھەموو شتىك يان ھەرچى لەبەر دەستىيەتى لىي زەوت بكرىت، بەبى ئەوھى ھىچ جۆرە ياسايەك و دامەزراۋەبەك ھەبىت، پىرسپار لەوھە بكات كە چۆن دەكرىت كەسيك بتوانى

هەرچى ويستى بېيت بە خاۋەنى يان كەسىك هەرچى هەيەتى و لەبەر دەستىەتى لە دەستى بدات. بەردەوامى ئەم رەۋشە ھۆكار دەبېت بۇ كۆتايى ھاتن بە ژيانى مرۇف، بۆيە ھىچ رېگايەك يان دەرفەتېك لەبەردەم مرۇفدا نىە، جگە لە دۆزىنەۋەى رېگايەك بۇ رزگار بوون لەو رەۋشە نا ھەموارەى تېيكەوتووہ. ليرەدا دەپرسين بۇچى مرۇف لەدۇخى سروسىتېەۋە ھات بۇدۇخى كۆمەلايەتى؟ لە ۋەلامدا دەلېين:

يەكەم: يەكسانى لەئامادەباشى ۋەپىزدا: لەئالەتى سروسىتېدا ھەموو كەس ۋەك يەك لەئامادەباشى ۋەتوانادا ۋەكەكن. ((ھۆبىز لەو باۋەرەدا بوۋە كە سروسىت مرۇفەكانى لە تۋانايىە جەستەيى و ئەقلىەكاندا يەكسان دروستكردووہ، يەكسان بەماناى نەبوونى ھىچ جياۋازى و لېك نەچوونېك نا لەنيۋانينادا، بەلكو بەو مانايەى (سەرەراى لېكنەچوون و جياۋازىيەكانى نيۋانين لە ھەندېك بوارى ديارىكرادا) يەكسان لەبوارى بنەرەتى زۆر گرنگتردا.)) (عبدولحەميد 2012، ل 186).

دووہم: يەكسانى لەبەدەستھينانى ئامانجەكاندا: ھەموو كەس ھەمان ئامانج ۋەيۋاى ھەيە. ئەگەر دوۋكەس بخوازن ھەمان شت بەدەست بھينن، ئەۋا ھەردووکیان ناتوانن لەيەك كاتدابين بەخاۋەنى ھەمان شت، بۆيە لەسەرى دەبن بە دوژمنى يەكترى، ((ھۆبىز ھەولې ھەلېنجانى ئەۋەى داۋە كە لە واقىعدا مرۇفەكان ھەموو لە مافەكاندا يەكسانن، لەبەرئەۋەى يەكسانن لە تۋاناکانينادا، ھەروەھا لە پيۋيستېەكانينادا بۇ بە دەستھينانى، ئارەزۋو و گەبىشتن بە ئامانجەكانيان.)) (عبدولحەميد 2012). بۆيە لە دۇخى سروسىتېدا رووبەرۋوى ئەو واقىعە تالە دەبنەۋە.

سېيەم: ئامانجە دژبەيەكەكان: ليرەدا ئەكرېت ئەو خالە بەو جۆرە شرۇفە بکەين، كە ھەر كەسىك لاي خۆيەۋە رېگاي بە دەستھينان يان دەستەبەرکردنى ئامانجەكەى تايبەتەو دژە لەگەل ئەۋانينتر، واتە رېگاي ئامانجى جياۋازو دژبەيەك، ھەر كەسىك ئامانج ۋەيۋاداريەكى بۇخۆى ھەيە كە لە ھى ئەۋينتر شىۋازى بە دەستھينانى جياۋازە. ھەر كەسىش دەيەۋيٹ ئەۋەى خۆى بېنيتەدى. ئينتر لەسەر ئەم بابەتە دەبنە ناكۆك و دژى يەكتىر.

چوارەم: پىشبركى (منافه سه): بۆنمونە من دەمەوئ سەربكەوم تۆش دەتەوئ سەربكەوى. بە واتايەكى تر (هەر مرؤڤىك كە لە و جيهانەدايە لەناخى خۆيدا سروشت ئاسا ئە و مەيل و هەست و ئارەزووى هەيە دەستەلاتدار بىت و كەسانى تر بكات بە ژير دەستەى خۆى). (ح. عەزىز 2011، ل 68).

پىنجەم: شكۆدارى (المجد): هەركەس دەيەوئ خۆى شكۆداروبەناوبانگ بىت. كەواتە (كيبركى و گومان تەنيا دوو هۆكارى تاقانەى بەرپابوونى كيشەى نيوان مرؤڤەكان نين بەلكو هۆكارىكى تريبش هەيە، رۆل و كارىگەرى لە وان كەمتر نيە، ئەويش برتبه لەوئى هۆبز بە شكۆدارى يان بە لە خۆبايى بوون (Glory) ناوى دەبات) (عبدولحەميد 2012، 193).

شەشەم: بى متمانەى: (الغدام السيقه): چونكە هەمووان دژى يەكن ئارامى نيە و لەمەشەو كەس متمانە بەكەس ناكات، هەستەكان ئارامنين. ليرەو بە بى متمانەيى و دپدۆنگى ((پال بە مرؤڤەكانەو دەنپت بۆ دوژمنايەتى و بەكارهينانى توندوتيزى بۆ دەستەبەركردنى ئاسايش و سەلامەتى و پاراستنى گيانى خۆيان و خيزانەكانيان.)) (عبدولحەميد 2012، ل 194).

باسى سيبه: دەولەت و جۆرەكانى دەولەت و حوكمرانى.

دەولەت گرنگترين و بايەخدارترين چەمكىكە كە لە چوارچيوى بىروپا سياسيهكانى هۆبزاو لە چوارچيوى بەرهەمەكانيدا بايەخى پيدراو و بە تاكە هۆكارو ئامراز بۆ گەشەى ژيانى مرؤڤايەتى و مانەوئى مرؤڤايەتى هەژمار كراو. لە جيهانديدى تۆماس هۆبزاو دەولەت دامەزراوئەيەكى دەستكرده، مرؤڤەكان خۆيان دروستى دەكەن، كە دۆخىكى پيويست و ناچارىيەو بۆ پزگاربوون لە دۆخى سروشتى، هيج رېگايەكى تر كە باشتر بىت لە دەولەت شك نابەن. ((هۆبز باوهرى وابوو، ژيان بەبى دەستەلاتىكى گشتى و حوكمى، كە مرؤڤەكان لە ترسى بى پروانەو بەرپازىت، لە پاستيدا وەك ژيانى نيو جەرگەى جەنگ واپە، و هەرەها جەنگى جەنگى هەمووانە دژى هەمووان.)) (كەلى 2020، ل 158). بە پرواى هۆبز، تەنانەت دانانى بناغەى دەولەت بەشپكە لەو ويستە خودى و ناوئەكەيى مرؤڤ كە رەهەندى خۆپەرستانەى هەيە، و اتا ئامانج لىي كەمكردنەوئى يان كۆتايى هينانە بەو ئازارو نەهامەتيانەى بەهۆى دۆخى سروشتى مرؤڤ رووبەرپووى دەبىتەو، ((يانى مەبەستيان خۆ

دهربازکردنه لهو دۆخه کاره‌ساتبارهی جهنگ که ئەمه له خۆیدا، دهره‌وايشته‌ی چه‌زی سروشته‌ی مرۆفه‌کانه لهو کاتانه‌دا، که ده‌سته‌لاتیکی دیاریکراو و بینراو بوونی نه‌بیت بۆ ئەوه‌ی هه‌مووان له دۆخی ترس و دل‌ه‌راوکیدا رابگریت و به‌هۆی ترس له سزا، هه‌میشه‌ خۆیان به به‌ر پرسیار بزائن به‌رامبه‌ر به سه‌رحه‌م به‌لین و په‌یمان‌کانیان))، (هۆبزی 2016، ل 143)، لیره‌دا مه‌به‌سته‌ی هۆبزی له گوزاره‌ی "به‌لین و په‌یمان‌کان" بریتیه له جیبه‌جی‌کردنی بره‌گه‌کانی په‌یمان‌ی کۆمه‌لایه‌تی یاخود یاسا مه‌ده‌نیه‌کان. له راستیدا ئامانجی هۆبزی له پرۆژه سیاسییه‌که‌یدا به هه‌موو په‌هه‌نده‌کانیه‌وه بریتیه له باسکردن له پیووستی و گرنگی ده‌وله‌ت، به‌لام ده‌وله‌ت به‌و واتایه‌ی که ئەو باسی ده‌کات و شاکاری مه‌زنی "لیقیاتان"ی بۆ ته‌رخان ده‌کات، که ئەویش بریتیه له گواستنه‌وه‌ی قۆناغی ژبانی مرۆفایه‌تی بۆ کۆمه‌لگای مه‌ده‌نی، له په‌یوه‌ندیدا به‌م بابته‌وه جۆن ئهرنپیرگ ده‌لایت: (ده‌رکه‌وتنی کتێبی <Leviathan> یه‌کیکه لهو به‌لگه هه‌ره گرنگانه‌ی که تۆماس هۆبزی هیناویه‌تیه‌وه و خسته‌یه‌تیه‌روو له‌سه‌ره‌وه‌ی کۆمه‌لگای مه‌ده‌نی به‌بێ ده‌سته‌لاتی مه‌ده‌نی دروست نابیت.) (اهرنپیرگ 2008، ص 149). کاتیک باس له کۆمه‌لگای مه‌ده‌نی ده‌که‌ین، راسته‌وخۆ به واتای ئاماژه‌دانه به بوونی ده‌وله‌ت و بوونی دامه‌زراوه‌و یاسا مه‌ده‌نیه‌کان که زه‌مانه‌تی پاراستنی هاو‌لاتیان و سه‌قامگیرکردنی ناشتی و ئاسایش ده‌کات له نێوان هه‌موواندا ئەویش به داتاشینی کۆمه‌لگای چوارچۆیه‌ی دیاریکراو که به یاسا مه‌ده‌نیه‌کان ناوده‌برین و تییاندا مافی و ئه‌رکه‌کان دیاریکراون، ئەمه به‌و واتایه‌ی که ئه‌کرێ بخویندریته‌وه که ((ئامانجی هۆبزی به‌دییه‌نانی ئاسایش و ناشتی بووه له نێو کۆمه‌لگادا.)) (بدوی 1986، ص 312).

که ئەمه‌ش لهو کاریگه‌رییه‌وه هاتوو که هۆبزی له سه‌رده‌می خۆیدا له پرووی سیاسییه‌وه پێیدا تێپه‌رپوووه کاریگه‌ری نینگه‌تیقی له‌سه‌ر وڵاته‌که‌ی داناوه، چونکه پێی وابوووه ئه‌گه‌ر ئەو دۆخه به‌رده‌وام بیت و بێ چاره‌سه‌ر بمینیته‌وه، ئەوا کۆمه‌لگای به‌ریتانی به هه‌مان دۆخی کۆمه‌لگای کۆنی یۆنانیدا تێده‌په‌رپیت که له شه‌رو مملانیی نێوخۆیدا نوقوم بووبوو.

به هه‌ر پێوه‌ریک فه‌لسه‌فه‌ی هۆبزی بخویندریته‌وه، دوا‌جار خاڵیکی سه‌ره‌کیمان ده‌ستگیر ده‌بیت، ئەویش ئەوه‌یه که هۆبزی ئامانجی رزگارکردنی کۆمه‌لگای مرۆفایه‌تیه به‌هۆی په‌یمان‌ی کۆمه‌لایه‌تی که خه‌لك به په‌زنامه‌ندی خۆیان له‌سه‌ری رازین، له په‌هه‌ندیکی تره‌وه، ئەو ده‌وله‌ته‌ی هۆبزی بنه‌ماکه‌ی داده‌نیت به مه‌به‌سته‌ی رزگاربوونی خه‌لك له شه‌رو نه‌هامه‌تی، ته‌نیا پرۆژه‌یه‌که له‌نێوان خه‌لك خۆیدا،

يا خود برىتیه له بهستنى پهیمانیک له نیوان خهك خویدا نهك خهك و فه زمانه وادا، چونكه خهك خویمان رازی ده بن و پیکه وتن ده کهن له پیناوی ئه وهی له جیاتی ئه وهی هه ر کهس له لای خویه وه بریار بدات و داواکاریه کهسی و تاییه تیه کانی پيشکەش بکات، ئه واپیویسته که سیك له بری هه مووان (گه ل) بریاره کان بدات و هه مووانیش پیوسته ملکه چی ببن، له م رهوشه دا ((گه ل له ریگه ی ئه و که سه وه که خاوه ن سهروه ریبه، حوکمی خو ی ده کات، ئه و که شه نوینه ری گه ل) (هیلد 2006، ص 141). ئه مه ش به و واتایه دی ت که گه ل له وه دلنیا بو ته وه که تاکه که سه کان هه ر چه ند رووبه رووی یه کتر بینه وه و ململان ی بکه ن و شه ری یه کتر بکه ن، دوا جار چونکه هه مووان خاوه ن ه یزن و ئه توانن ئامرازه کان بو جه نگ به کار به یزن، ئه و شه ره که له به رژه وه ندی هیچ که سی کدا یه کلا نابیته وه، به لکو ته نیا به بی هوده یی در یژه ده کیش ت و هیچ ئه نجام یکی به ئاراسته ی رزگار کردنی ژیا نی مرؤف لینا که ویته وه، به لام کاتیک هه مووان بریار ده دن که سیك به ناویانه وه حوکم بکات، ئه واپه و که سه وه کو ئه وه وایه له هه ر تاکه که سیکه وه بریک ه یز وه ر بگری ت و دوا جار له ه یزی هه مووانه وه ئه بیته خاوه نی ه یزی ک که یه کسان نیه به ه یزی هیچ یه کیک له ئه وان بو یه هو بز وینای ئه ژدیها یان لیقیاتانی پی به خشیوه. له م باره یه وه هو بز له کتیبی لیقیاتاندا ده لیت: ((تاکه ریگه ی دروست کردنی وه ها ه یزیکی گشتی که بتوانیت مرؤفه کان له ه یزشی بیگانه کان بپاریژی ت و هاوکاتیش بتوانیت به هو ی هه ول و تیکۆشانیانه وه له سه ر به ره می زه ویه کانی خو یان بزین به ئاسوده یی و به خته وه ریبه وه پیکه وه بزین، ئه وه یه که سه رجه م ه یزو توانا کانی خو یان بگوازنه وه بو که سیك یان گروپیک بو ئه وه ی له ریگه ی زۆرینه ی ده نگه کانه وه ئیراده جیا جیاکان بینه هه وی نی به ریوه بردنیا ن. ئه مه ش به و مانایه که ئه وان یه ک کهس یان گروپیک وه ک نوینه ری خو یان ده ستنیشان ده کهن.)) (هو بز 2016، ل 146). به پیی ئه و تیکسته هو بز ئه وه روونده کاته وه که ده سته لات و ده ولت پیدراویکی خوا بی یان کلپسه یی نین، به لکو بریتین له به ره می کو ششی مرؤف به مه به ستی تیپه راندنی قوناغیکی سه خت و دژواری شه رو ململان ی بو قوناغی ناشتی و ئارامی. له لایه کی تره وه به پیی روانینه سیاسیه کانی تۆماس هو بز، ((دروست کردنی ده ولت له خواره وه بو سه ره وه ده ستییده کات، و اتا له تاکه کانی گه له وه بو فه زمانه واپه. ئه گه ر ئه و پرسیا ره بکه ین که ئایا فه زمانه واپه له کو یوه دی ت؟ وه لامه که ی ئه وه یه له و پیکه وتنه ی نیوان خه لکه وه دی، له و گریبه ستانه ی که له سه ر شیوه یه کی دیاریکراوی شیوه کانی بوونی کو مه لایه تی

ئهنجامی ددهن. مانهوهشی به جیبهجیکردنی ئهم گریبهستهوه بهنده، بویه دهبینین هۆبزی لایهنگری دهستهلاتیکی رههايه.)) (ع. ئیمام 2012، ل334-335).

دهمانهوی ههلوئیسیت و پروانینی تۆماس هۆبزی دهربارهی جۆرهکانی دهولت و فهرمانرهبوایی روونبکهینهوه.

لهگهڵ ئهوهی که هۆبزی برپوای تهواوی بهوه ههیه که دهولت پێویسته دهولهتیک بیت تاکهکهس حوکمرانی بکات و له ههمانکاتدا حکومرانیهکesh رهها بیت، بهلام باسی چهند جۆریکی تری دهولت و حوکمرانیس دهکات. له کتیبی "لیقیاتان" دا، له بهشی "نۆزدهیهم" دا، ئاماژه به سی جۆری دهولت دهکات. لهبارهی ئهم سی جۆرهی دهولهتهوه دهلیت: ((جیاوازی نیوان دهولهتهکان، بههوی جیاوازی له نیوان حوکمران و نوینهرهکانهوه دروست دهبیت. ئهگەر نوینهرهکه یهک کهس بیت، چیدی حکومهتی تاکهکهسی یان پاشایهتی دهبیت. ئهگەر حکومهتیش له دهست کۆمهلیک خهلیکی جیاجیاو تیکهلی دا بیت، ئهوا حکومهتهکه حکومهتی گهلی یان دیموکراسیه، کاتیکیش حکومهت له دهست ئهنجومهتیکدا بیت، که ئهندامهکانی کۆمهلیک کهسی دیاریکراون، ئیدی ئهم حکومهته، حکومهتی وهجاخزادهیی و ئهرستۆکراتی دهبیت. ناتوانین بیری له هیچ جۆره حکومهتیک تر بکهینهوه، چونکه ههموو مافهکانی حوکمرانی دهبن یان بویهکه کهس بیت یان بویهکه ئهنجومهتیک.)) (هۆبزی 2016، ل158). هۆبزی له رووی جۆری دهولهتهوه، له دهرهوهی ئهم سی جۆره، هیچ جۆره ناویکی تر قبول ناکات، تهنانهت پێیویه ههندیک ناوی تر که بۆ جۆرهکانی دهولت دانراون، به واتایهک له واتاکان مهبهست ههر ئهوه سی جۆرهی دهولهته که ئهوه ئاماژهی بۆ کردوون و روونیکردوونهتهوه، بۆ نمونه ((ئهوانهی له حکومهتی پاشایهتی بیزان پێی دهلین ستهمکار، ئهوانهشی له حکومهتی وهجاخزادهکان و ئهرستۆکراتیهکان نارازین پێی دهلین ئۆلیگارش، ههروهها ئهوانهی له حکومهتی دیموکراسی نارازین، پێی دهلین (بهههلاهی یان بی حکومهتی)). (هۆبزی 2016، ل158). لیرهدا ئاماژهکردنی هۆبزی بۆ ئهم سی ناوه جیاوازه، که که پێیویه زۆر دووباره بوونهتهوه له کتیبه میژووویهکاندا، پترمهبهستی ئهرستویه که له کتیبی سیاسهتدا ئاماژه بهو جۆره له دهولت شار دهکات و دواي ئهویس له زۆر کتیب و نوسراوی میژوویدا له بواری سیاسی و فهرمانرهبواییدا ئهوه ناوانه دووباره بوونهتهوه. به واتایهکی تر، هۆبزی ئهوه سی ناوهی خۆی بۆ جۆرهکانی دهولت دایان، پێی گونجاوترن و پێیویه ئهوه ناوانهی له کتیبه میژووویهکانیشدا هاتوون،

هه ر ئه چنه وه ئه و چوارچپوهیه ی ئه و باسی کردووه. له لایه کی تره وه، ئه مانه وی ئه وه روونبکه ی نه وه که هۆب ز له گه ل ناوه پینانی ئه و سێ جۆره ی ده وه له ت، ئاماژه ش ده کات به جیاوازی ده وه له تی پاشایه تی له گه ل دوو جۆره که ی تری ده وه له تدا، که له چه ند خالی کدا روونیده کاته وه ئیمه لیره دا، له بهر فراوانی خاله کان، به کورتی ده یانخه ی نه روو: له م باره یه وه هۆب ز ده لیت: ((له به راورد کردنی حکومه تی پاشایه تیش له گه ل دوو جۆره که ی دیکه دا ده بن بلیین: یه که م: ئه و که سه ی نوپنه ری خه لکه یان ئه ندامیکی ئه و ئه نجومه نه یه، که نوپنه رایه تی خه لک ده کات خاوه نی که سایه تی و رۆلی سروشتی خۆشیه تی. هه ر چه نده ئه و نوپنه ره وه که سایه تیه کی سیاسی، هه ولده دات بۆ دایین کردنی به رژه وه ندی گشتی و لپی ورد ده بیته وه، به لام هاوکاتیش تیده کۆشیت بۆ به رژه وه ندی خیزان و هاوری و که سه نزیکه کانی، له حکومه تی پاشایه تیشدا، به رژه وه ندی گشتی و تاکه که سی یه کسان و هاوتان. توانا، هیزو سه ره برزی پاشا، ته نها له توانا و به هیزی و سه ره برزی گه له که یه وه دروست ده بیته. دووهم: پاشا له هه ر کات و ساتیکدا و له هه ر کوییه ک بیه ویته، ده توانیت راویژ له گه ل هه ر که سیکدا بکات. به لام ئه گه ر ئه نجومه نیکی حوکمران پیویستی به راویژ بیت، که س بۆ راویژ وه رناگریته، بیجگه له و که سانه ی که پیشتر ئه و مافه یان پیدراوه. سییه م: برپاره کانی پاشا ناکه ویته بهر هیچ جۆره ناجیگیری و سه قامگیرییه ک بیجگه له جیاوازی سروشتی مرۆقه کان، به لام برپاره کانی ئه نجومه نی حوکمرانی، بیجگه له جیاوازی سروشتی مرۆقه کان، به هۆی فره یی ئه ندامانی ئه نجومه نه که، ده که ویته مه ترسی ناجیگیری و ناسه قامگیرییه وه. چواره م: پاشا هه رگیز، ناتوانی دژایه تی خۆی بکات، به لام ئه نجومه نی حوکمرانی دژایه تی یه کتر ده کن.)) (هۆب ز 2016، ل 160-161). له م چوار خاله دا، هۆب ز پتر لایه نی ده وه له تی پاشایه تی به گرنگرو باشتر وینا ده کات و جۆره کانی تر ره خه نه ده کات، به لام له خالی پینجه م و شه شه مدا ره خه نه له شیوازی حوکمرانی پاشایه تی ده گریته، به تایبه تیش له خالی شه شه مدا که باس له "میرانگری" ده کات و ده لیت: ((گرفتییکی دیکه ی سیسته می پاشایه تی، گرفت ی میرانگرییه، به تایبه تی ئه گه ر به هۆی نه ریتی میرانگرییه وه حوکمرانی ده ست مندالیک بکه ویته، که چاکه و خراپه له یه کتری جیا نه کاته وه. له م حاله ته شدا گرفتییکی دیکه دروست ده بیته، که که س یان که سانیک یان ئه نجومه نیک به ناوی ئه و حوکمرانه منداله وه حوکمرانی ده کن.)) (هۆب ز 2016، ل 161). ئه م خاله سه رنجمان راده کیشی، هۆب ز به وه ناسراوه که پشتگیری ته واو له سیسته می ره هاو پاشایه تی ده کات

که یه‌ک تاکه‌که‌س تیییدا حوکمپانه‌و خاوه‌نی هه‌موو جوّره‌ برپاریکّه. له‌ درپژّه‌ی شیکردنه‌وه‌ی جوّره‌کانی ده‌وله‌ت و حوکمپانیدا، هۆبژ ئاماژه‌ به‌ شیوه‌یه‌ک له‌ حوکمپانی ده‌کات به‌ناوی " حوکمپانی باوکانه‌و حوکمپانی سته‌مکارانه‌" که به‌ "ده‌وله‌تی به‌ده‌سته‌پینراو" ناوی ده‌بات، ((ده‌وله‌تی به‌ ده‌سته‌پینراو، ئه‌و ده‌وله‌ته‌یه، ئه‌و ده‌وله‌ته‌یه که حوکمپانه‌یه‌که‌ی به‌هۆی شه‌رو زالبوونه‌وه به‌ ده‌سته‌تات بیت. ده‌سته‌لاتی حوکمپانیش به‌هۆی زالبوونه‌وه کاتیکی به‌ ده‌ستدیت، که یه‌که به‌یه‌که‌ی مرۆقه‌کان، یان زۆربه‌یان، به‌هۆی ترس له‌ مه‌رگ، یان ترس له‌ کۆیله‌یه‌تی په‌واپه‌تی به‌ سه‌رجه‌م، کارو کرده‌وه‌کانی ئه‌و که‌سانه‌ بدن، که حوکمی گیان و مالیانی له‌ ده‌ستدایه. جیاوازی ئه‌م جوّره‌ حوکمپانه‌یه‌ که‌گه‌ل حوکمپانه‌یه‌کی دامه‌زراوه‌یی له‌وه‌دایه، که له‌ حوکمپانی دامه‌زراوه‌یییدا ئه‌و که‌سانه‌ی حوکمپانی خۆیان ده‌سته‌نیشان ده‌که‌ن، به‌هۆی ترس له‌یه‌که‌یه‌وه‌ ئه‌و کاره‌ ده‌که‌ن، نه‌ک له‌ پووی ترس له‌ حوکمپان، به‌لام له‌ حوکمپانی به‌ ده‌سته‌پینراودا خه‌لک ده‌بنه‌ په‌یره‌و و ملکه‌چی که‌سانیک که‌ لێی ده‌ترسن. له‌ هه‌ردوو حاله‌ته‌که‌دا خه‌لک به‌هۆی ترسه‌وه‌ ملکه‌چ ده‌بن.)) (هۆبژ 2016، ل 169). هۆبژ شیوه‌ی حوکمپانی دامه‌زراوه‌یی به‌ باشترو په‌واتر بپشانده‌دات، به‌لام له‌گه‌ل ئه‌وه‌شدا پێیواپه‌ مافی هه‌ر دوو حوکمپان له‌ ده‌ستی خۆیانداپه‌وه‌که‌ن، بۆ نمونه‌ که‌س ناتوانی رێگیزی له‌ برپارو کاره‌کانیان بکات، هه‌روه‌ها به‌ ویستی خۆیان نه‌بیت به‌ هه‌چ جوّریک ناتوانریت ده‌سته‌لایان یان مافه‌کانیان له‌ فه‌رمانه‌وه‌اییدا بگوازرێنه‌وه‌ بۆ که‌سانی تر، ئه‌مه‌ش جاریکی تر پشتمگیرکردن و ستایش کردنی حوکمی تاکه‌که‌سی و حوکمی په‌هاپه‌ که‌ هۆبژ له‌ ته‌واوی تیۆره‌ سیاسیه‌که‌یدا به‌رگری لێده‌کات و هه‌روه‌ها کتیبی "لیقیاتان"ی له‌ پیناوی ئه‌م ئامانجه‌دا نوسیوه‌، ته‌نانه‌ت هۆبژ له‌ پیناوی په‌یداکردنی په‌واپه‌تیدانیکه‌ی په‌هاپه‌ بۆ حوکمی پاشاپه‌تی، "کتیبی پیرۆز" ئینجل به‌کارده‌هێنیت و نمونه‌ی سفری ده‌رچوون: 19:20 ده‌هینیته‌وه، که تیییدا به‌نی ئسرائیل به‌ موسا ده‌لێن: (تۆ له‌گه‌لمان بدوئ و گوئ ده‌گرین. با خودا له‌گه‌لمان نه‌دوئیت، نه‌وه‌ک بمیرین.)). (کتیبی پیرۆز بلا تاریخ)¹، به‌ بروای هۆبژ ئه‌م تیکسته‌ی کتیبی پیرۆز هاندانه‌ بۆ ملکه‌چ بوونی خه‌لک بۆ پاشا، ئه‌مه‌ش به‌و واتایه‌یه‌ که هۆبژ هه‌موو جوّره‌ په‌یامیک به‌ راست و دروست ده‌زانیت ئه‌گه‌ر له‌ خزمه‌ت بنه‌ماکانی حوکمی پاشاپه‌تی و په‌هادا بیت، واتا هینانه‌وه‌ی نمونه‌ له‌ کتیبی پیرۆزه‌وه‌ به‌و واتایه‌ نیه‌ که هۆبژ کۆک بیت له‌گه‌ل ئایینی مه‌سیحی و کولتووری سه‌ده‌کانی ناوه‌راست، به‌لام کاتیکی

¹ ئینجیل (کتیبی پیرۆز)، سفری ده‌رچوون: 19:20.

تیکستیک بایه‌خ به‌و بابه‌ته‌ده‌دات که هۆبزه‌مه‌به‌ستیه‌تی له‌سه‌ر پاشایه‌تی و حوکمی ره‌ها، نه‌وا نه‌و تیکسته‌مایه‌ی ئاماژه‌پیدانه‌بو هۆبزه.

به‌راوردی چه‌مکی حوکمرانی له‌نیوان ماکیاقیلی و تۆماس هۆبزدا

دوای شیکردنه‌وه‌و خستنه‌پرووی بۆچوونه‌سیاسی و هزره‌یه‌کانی هه‌ریه‌که‌له‌ماکیاقیلی و تۆماس هۆبز ده‌رباره‌ی بابه‌ت و به‌های حوکمرانی، له‌مه‌شه‌دا هه‌ولده‌ده‌ین سه‌رنجمان له‌سه‌ر به‌راوردکردن یاخود خستنه‌پرووی ره‌هنده‌جیاوازه‌کانی هزری نه‌م دوو فه‌یله‌سوفه‌ده‌رباره‌ی بابه‌تی حوکمرانی بخه‌ینه‌پوو. بێگومان بۆ به‌راوردکردنی هزری دوو فه‌یله‌سوف یان دوو سیاسی یان ته‌نانه‌ت ره‌وشی سیاسی دوو ولات، سه‌ره‌کیتیرین خال بریتیه‌له‌جیاوازی جوگرافیاو ره‌وشی سیاسی نه‌و دوو لایه‌نه، بۆ نه‌م مه‌به‌سته‌له‌یه‌که‌م خالدا ئیمه‌هه‌ولده‌ده‌ین سه‌رنجی جیاوازی ره‌وشی سیاسی و جوگرافی هه‌ریه‌که‌له‌ماکیاقیلی و تۆماس هۆبزه‌ده‌ین که هه‌ریه‌که‌یان سه‌ر به‌زه‌مینه‌و ره‌وشیکی جیاوازی سیاسی و کۆمه‌لایه‌تی و جوگرافین. ده‌رباره‌ی ماکیاقیلی نه‌وه‌پوونه‌که ((ره‌چه‌له‌کی بۆ خانه‌واده‌یه‌کی میژین و ناوداری ئیتالیا ده‌گه‌رپه‌ته‌وه‌به‌ناوی "تۆسکانی" سه‌رجه‌م نه‌ندامانی خانه‌واده‌ی له‌له‌پله‌و پۆستی بالای سیاسه‌ت له‌فلۆره‌نسا کاریان کردوو. به‌مه‌هۆیه‌وه‌شوینه‌هه‌ستیاره‌کان و بنکه‌برپار به‌ده‌سته‌کانیان بینیه‌وه. بۆیه‌هه‌رده‌م له‌نیو بینه‌و به‌رده‌ی سیاسه‌تدا بوونه.)) (کامل 2014، ل 11). واتا ماکیاقیلی خاوه‌نی بنه‌ماله‌یه‌کی سیاسی و کارا بووه‌له‌مه‌یدانی سیاسیداو له‌لایه‌ن بنه‌ماله‌و گروپه‌سیاسیه‌کانه‌وه‌رێزبان لیگیراوه، نه‌مه‌ش خالیکی جیاکه‌ره‌وه‌یه‌له‌گه‌ل تۆماس هۆبزدا چونکه هۆبزه‌خاوه‌نی هه‌چ هه‌یزیکی بنه‌ماله‌یی و میراتیکی بۆ ماوه‌یی سیاسی نه‌بووه، به‌لکو به‌په‌چه‌وانه‌وه‌به‌هه‌تیوو گه‌وره‌بووه‌و سۆزو په‌شتگیری مامی نه‌بوایه‌نه‌یتوانی هه‌چ به‌ره‌وپه‌شچوونیک تۆمار بکات. به‌په‌چه‌وانه‌ی ماکیاقیلیه‌وه‌هۆبزه‌له‌یه‌کێک له‌بنه‌ماله‌سیاسیه‌کانی سه‌رده‌مه‌که‌دا وه‌ک مامۆستاو په‌روه‌رده‌کار کاری کردوووه‌سودی له‌وه‌ره‌وشه‌وه‌رگرتوووه‌به‌مه‌به‌ستی تێگه‌یشتن له‌ره‌وشی سیاسی نه‌و کاته.

نه‌وه‌ی په‌یوه‌ندی به‌ره‌وشی سیاسیه‌وه‌هه‌یه، وه‌ک ده‌زانین ماکیاقیلی سه‌ر به‌کۆمه‌لگای سیاسی ئیتالیه‌که‌نه‌و کاته‌دابه‌ش بووبوو بۆ چه‌ند میرنشین و شپوه‌حوکمی جیاوازی، که له‌مملانی و شه‌ری ناوخۆدا بوون، بۆیه‌نه‌مه‌کاریگه‌ری زۆر له‌سه‌ر هزرو بیرکردنه‌وه‌ی ماکیاقیلی داناوه‌و له‌خه‌می

كۆتاييهاتنى ئه و رهوشه دا بووه، بۆيه ((ماكيافيللى زبتر له هه موو شتيك بايه خى به يه كيتى ئيتاليا دها، چونكه له و سه رده مه دا ولا ته كه ي بووبوو به چه ند كۆماري كه وه چه ندين كيشه بۆ ئيتاليا دروست بووبوو.)) (موحسینی 2005، ل 100). ئه مه ش پيمان ده لیت كه ماكيافيللى كه سيكي نه ته وه خواز بووه و هه موو هه وه له سياسيه كانيشى و ته نانته ئه و شيوه هونه ره سياسيه ي له كتبه كانيدا ده رباره ي شيويه حوكم كردن و جه ننگ خستوويه تيه روو له پيناوى پاراستن و يه كخستن و سه رخستنى كۆمه لگا و خاكي ئيتاليا دا بووه. له م باره يه وه ده رباره ي هۆبز ئه كرى ئه وه بلين كه هۆبز سه ر به كۆمه لگا و رهوشى سياسي به ريتانيا بووه كه له و كاته ي ئه و تبيدا ژياوه شه رو ملاملانييه كي توند له نيوان بنه ماله ي پاشايه تى و گروه ي په رله ماندا هه بووه، كه به هوى ئه وه ي هۆبز له بنه ماله ي پاشايه تيدا رۆلى پيدراوه بۆيه هه لوسته كاني پتر وه ك لايه نگر كردنى بنه ماله ي پاشايه تى تۆمار كراون و ليكدراونه ته وه. دواي چه ندين گۆرانكاري جياوازو لاوازيوونى بنه ماله ي پاشايه تى، به لام هيج كاتيک رۆلى هۆبزيان پشتگوى نه خستووه، بۆ نمونه له يه كيک له گه رانه وه كاندا - سه ره راي ئه وه ي هۆبز تۆمه تبار كرابوو كه كاريكردووه دژى بنه ماله ي پاشايه تى - ((پاشا له بيدانى سۆزو ميهره بانى به مامۆستاي دييرى كه مته رخه مى نه كرد، موچه يه كي سالانه ي بۆ بريه وه، بړى سه د پاوه ند بوو. شا ديوارى كۆشكه كه ي به ويته كاني هۆبز رازانده وه، رپگه ي پيدا له هه ر كاتيک بخوازيت بيته سه ردانى، ئاماده بوونى له كۆشكدا به وپه رى رپزه وه پيشوازي ليده كرا.)). (عبدولحه ميد 2012، ل 57). له لايه كي تره وه ئه كرپت ئه و خاله بخه ينه روو كه سه ره راي جياوازي زۆر بيروبوچوون له نيوان ماكيافيللى و هۆبزا به لام هه ردوو كيان له سه ر خۆشه ويستى و خه مخوريان بۆ نشتيما نه كه يان هه مان بۆچوونيان هه يه، ئه مه به و واتايه كه دارشتنى بنه ماكاني فه لسه فه سياسيه كه يان به شى سه ره كي ياخود هانده رى سه ره كي بريتى بووه له وه ي كه بتوانن ولا ت و نشتيما نه كه يان له و ته نگزه و كيشانه رزگار بكن كه ئه و كاته رووبه رووى بوونه ته وه، به لام به هوى قولايى و سيسته ماتيكى هزره سياسيه كه يان دواتر له دواي خۆشيان ده نگدانه وه و كاريگه رى هه بووه و بووه به به شيك له رهوت و رهوشى سياسي و تا ئه مرۆش به كاريگه رى ماونه ته وه.

ده ستپيكي فه لسه فه ي هه ربه كه له و دوو فه يله سو فه به شيكردنه وه و تاوتويكردنى خودى "مرؤف" له ژبى ناو نيشانى "سروشتى مرؤف" ده ستى پيكر دووه، كه ده كرى له مه شدا نزيكايه تى هه بيت له نيوانيان،

ده‌باره‌ی ئه‌وه‌ی که هه‌ردووکیان مرۆف وه‌ک بوونه‌وه‌ریکی به‌رژه‌وه‌ندیخواز ده‌ده‌نه قه‌له‌م که پێویسته کۆنترۆڵ بکری‌ت و له‌چوارچێوه‌ی سیسته‌مه‌یکی سیاسیدا سنووری بۆ دابنری‌ت. به‌لام ده‌کری‌ت پخوانینه‌کانی هۆبز به‌ وردترو سیسته‌ماتیکیتر دیاری بکری‌ت، چونکه قولترو له‌ پخوانگه‌یه‌کی پتر سایکۆلۆجیا‌نه‌وه‌ شیکردنه‌وه‌ی بۆ مرۆف کردوه‌و لێدوانی له‌باره‌یه‌وه‌ داوه. له‌ پخوانگه‌ی هۆبزه‌وه ((مرۆف خۆویست و خۆپه‌رسته هه‌میشه له‌ هه‌ولێ ئه‌وه‌دایه که هه‌یزو ده‌سته‌لات و ناوبانگ و ئابرو بۆ خۆی په‌یدا بکات و هه‌میشه له‌ هه‌ولێ ئه‌وه‌دایه که باشترین بی‌ت و باشترینه‌کان بۆ ئه‌و بی‌ت.)) (عالم 2009، ص 183-184). به‌ پرۆای هۆبز ئه‌مه‌ش هۆکاره بۆ ئه‌وه‌ی مرۆف به‌ دۆخی سروشتیدا تێپه‌ری‌ت و ئه‌زموونی بکات، که ئه‌مه له‌ دیدی ماکیا‌فیلیدا جیاوازه، چونکه ماکیا‌فیلی به‌و جۆره‌ ورده‌کاربه‌کانی سروشتی مرۆف ناخاته‌رپوو، ته‌نیا سه‌رنجی ئه‌وه‌ ده‌دات که مرۆف به‌ سروشتی خۆی سه‌له‌و بێ وه‌فایه بۆیه ئامۆژگاری میر ده‌کات که هه‌رگیز پرۆا به‌ خه‌لک نه‌کات و هه‌رچه‌ند هه‌ولێ پيشاندانی دلسۆزی خۆیاند، پێویسته سنووریکیان بۆ دابنری‌ت و بزانی‌ت که خه‌لک هه‌ر چه‌ند نزیک بن دوا‌جار له‌ خه‌لکیدا لێت هه‌له‌ده‌گه‌رپه‌نه‌وه‌و زیانت لێده‌ده‌ن، هه‌ر ئه‌م گۆشه‌نیگا نیگه‌تیقه‌ وایکردوه‌و ماکیا‌فیلی "میر" هان بدات که به‌چه‌ند ریگه‌ی جیاواز توندوتیژی به‌کاربه‌ینی‌ت و بێ به‌زه‌یی بی‌ت.

یه‌کێکیتر له‌و خه‌لانه‌ی که له‌نیوان هه‌ریه‌که له‌ هۆبزو ماکیا‌فیلیدا جیگای سه‌رنجه بریتیه له‌ بابته‌ی "ئه‌خلاق و سیاسه‌ت" که پتر ماکیا‌فیلی تاوتوی کردوه‌و له‌لایهن توێژه‌رانی بواری فه‌لسه‌فه‌ی ماکیا‌فیلی دا باسی لێوه‌ کراوه. ((ئه‌وه‌ی راستی بێ ماکیا‌فیلی له‌ کیشه‌ سیاسیه‌کاندا دانی به‌ هیچ یاسایه‌کی ئه‌خلاقیا‌نه‌دا نه‌ده‌نا، چونکه له‌لای ئه‌ودا سیاسه‌ت وه‌ک ئه‌وه‌ی له‌لای هیتله‌رو مۆسۆلۆنی هه‌بوو و ابوو- که ئه‌و یاربه‌یه‌ که تیا‌یدا ریگه‌ به‌ هه‌موو فرت و فیله‌کان ده‌دری‌ت پیاده‌ بکری‌ن- بنه‌مای ئه‌و یاریانه‌ش له‌سه‌ر ده‌ستی یاریزانه‌کان و به‌پێی ئاره‌زووه‌کانی خۆیان ده‌گۆری.)) (ع. ئیمام 2012، ل 307). به‌لام ئه‌مه له‌ دیدی هۆبزا جیاوازی هه‌یه، چونکه هۆبز به‌و جۆره‌ مامه‌له‌ له‌گه‌ل به‌های ئه‌خلاقا ناکات و پتر وه‌ک به‌شیک له‌ سروشتی مرۆبی سه‌رنجی ده‌دات، که پێویسته ریژی لێبگری‌ت، ((ئه‌خلاق له‌لای هۆبز پيش هه‌موو شتیکی شتیکی مرۆفایه‌تیه، دووه‌میان تاییه‌ته به‌ تاکه‌وه، سییه‌میشیان دووره له‌ سیاسه‌ت، به‌و مانایه‌ی که ده‌وله‌ت چتر ب‌لا‌بوونه‌وه‌ی بێخه‌وشی و راستکردنه‌وه‌ی ره‌فتاره خراپه‌کان له‌نیو خه‌لکیدا ناکاته ئامانجی خۆی به‌لکو ده‌وله‌ت بۆ چاودیری‌کردنی

به رژه وه ندیه کان و په خساندنێ ئه و بوارانه ده بی که تاکه کان بتوانن مافه په واو سروشتیه کانی خۆیان پیاوه بکن چونکه بواری ئه خلاق تایبه ته به په فتاره کانی تاک و مهیدانی سیاسه تیش تایبه ته به پیکه ستنی په فتاره کانی کۆمه ل و دروستکردنی ئه و دامه زراوانه ی که به رژه وه ندیه کانی تاک (ده پارێزن.)) (ع. ئیمام 2012، ل 326-327). ئه مه به و واتایه یه که له روانگه ی هۆبزه وه ده ولت پۆلی که سایه تیه کی ئامۆژگاریکار نابینێ که وتار بۆ خه لک بدات و له سه ر پرانسییه ئه خلاقیه کان ئامۆژگاریان بکات، به لکو به پیچه وانوه ده ولت ئه بیته له و خاله تیبگات که بابته ی ئه خلاق په یوه سته به خودی تاکه کان خۆیان وه و له هه مان کاتدا نابیت ریگه بدریت ئه و بابته تیکه ل بکریت به دامه زراوه کانی ده ولت، چونکه ده ولت له سه ر بنه مای یاساو دامه زراوه کان کاروباره کان پیکه خات که به پله ی یه که م بریتیه له پاراستنی به رژه وه ندی گشتی. له په یوه ندیدا به م بابته وه، هۆبزه بابته ی ئه خلاق په یوه ست ده کات به هه ردوو چه مکی "ویستن و قیزلیبوونه وه"، پییوایه په هه ندی ده روونی مرۆف به دوو ئاراسته دا دابه ش ده بیته، شتیکی که خۆشیده وێ و ویستی لیه ته ی به ره و رووی ده چیت و شتیکی که رق یان قیزی لیه ته ی لیبی دوورده که ویتته وه، ئینجا ته واوی په فتاره گوتاره کانی مرۆف له په هه ندی ئه خلاقیدا به سه ر ئه و دوو چه مکه دا دابه ش ده بن.

یه کیکیتر له و خاله گرنگانه ی که ئه کریت به راوردکاری بۆ بکه ین بریتیه له بابته ی روانینی هه ریه که له ماکیا فیلی و هۆبزه بۆ که سایه تی فه رمانه روا، که له دیدی ماکیا فیلی دا به "میر" ناوی هاتوو وه له دیدی هۆبزه دا به "لیقیاتان" ناوی هاتوو وه. ماکیا فیلی کتیبیکی تایبه ته به ناوی "میر" ته رخان ده کات بۆ که سایه تی فه رمانه روا و شیوازی فه رمانه واییکردن، که پتر له ئامۆژگاری ده چیت یاخود رپه ریکی پینیشاندهره بۆ "میر" له سه ر شیوازی فه رمانه واییکردن و هه لسه که وتی سیاسیه که ده کریت بنه مای رپنمایه ی و ئامۆژگارییه کانی ماکیا فیلی بۆ هۆبزه به م جۆره ی خواره وه کورت بکه ینه وه: ته نیا به شوین به رژه وه ندی و ئاره زوو مه ندیه کانی خۆته وه به. هیه که سیک جگه له خۆت به ریزدار (هیژا) دامه نێ. کاری خراپه بکه، به لام و ابنوینه که نیازی چاکه ت هه یه. چا وچنۆکبه و بۆ کۆکردنه وه ی مال و سامان تیبکۆشه. په زیل به توندوتیژو بن به زه یی به. دوژمنه کانت له ناوبه و له باری پیویستدا په حم به هاو ریکانیشت مه که. تا بوارت بۆ دهره خسی به شوین فیل و ته له که بازیه وه به. له مامه له کردن له گه ل

خهلكدا تهعداكارى له نهرمى نواندن بالاتر دابنى. جگه له شهري له بابته هيج شتيكى تر بير مه كه ره وه. (تۆماس 2006، ل 135).

له جيهانديدى ماكيافيللى دا مير سروشتيكي ههيه كه پتر له ره هه ندى خو سه پانده وه ديته، و اتا له ناو خودى خه لكه وه نايته، ياخود خه لك خو يان ديارى ناكهن كه وهك پيوستيهك سه يري بكهن، بهلكو له سه ره ئه و پينمايانه ي ماكيافيللى ديارى كر دوون "مير" ديته و خو ي ده سه پينيته، دواتر ره وشيك دروست ده كات كه خه لك له نيوان ترس و خو شه ويستيدا بن و پابه ند بن به و ره وشه ي مير دروستى ده كات. به لام ئه مه بو هوبز جيا وازه، چونكه ئه و فه رمانزه و ايبه ي هوبز به ناوى "ليقياتان" ديارى ده كات له و ره وشه وه ديته كه ئه نجامه و له "دوخى سروشتى" كه وتوته وه. كاتيكي خه لك له دوخى سروشتيدا ده زن، پوو به پوو ي ره وشى شه رى هه مووان دزي هه مووان ده بنه وه، ئه و ره وشه ئه بيته هو كاري له ناو چوون و زيانمه ند بوونى مرؤقه كان و هيج سو ديكي بو هيج كه سيك تيدا نيه، بو يه له كو تايدا كاتيكي مرؤقه كان ئه گهن به و ئاسته ي هو شيارى كه ئه و ره وشه پيوسته تيبه پرينيته، له ويذا بريار له سه ره په يمانيك ده دن كه له چوار چيوهيدا فه رمانزه و ديارى ده كر يته، و اتا ئه وه خه لك خو يانن كه فه رمانزه و بو خو يان ديارى ده كهن و هه مووان دوا ي ده سته ردار بوون له هه نديك له مافه كانيان ئه يبه خشن به په يمانه كه كه "ليقياتان-فه رمانزه و" پاريزه رى په يمانه كه به، به و اتايه كي تر ليقياتان به كسانه به دامه زرا وه ي ده ولته، و اتا مرؤقه كان له ره وشى سروشتى كه ره وشى نه بوونى ده ولته ههنگاو ده نين بو ره وشى ده ولته. ئينجا هيج كه سيك مافى ئه وه ي نيه كه گله يى و گازه نده ئاراسته ي ده ولته بكات، چونكه خو يان دياريان كر دووه و ده ولته و ليقياتان يه هيج شتيكى زيادو كه م جيبه جي ناكهن جگه له وه ي كه له په يمانه كه دا هه يه. ليره دا ئه كر يته ده روازه ي خاليكي تر بكه ينه وه كه ئه ويش ئه وه يه ده ولته و شيوه فه رمانزه و ايبى ماكيافيللى پتر له كه سايه تى "مير" دا به رجه سته ده بيت و خواستى مير له پيش هه موو شتيكه، به لام لاي هو بز پتر ده ولته نمايشى خو ي ده كات و پتر شيوه و فؤرميكي دامه زرا وه يى و ياسايى هه يه، چونكه هو بز بنه ماكان له سه ر شيوه و بنه ماي ياساكان جي گير ده كات و دا يده مه زرينى، ئه مه ش به تي كه لكر دن و ئاويته كر دنى هه ردوو جو رى ياساي "سروشتى و مه دنى". ئه مه به و واتايه نيه كه لاي ماكيافيللى فه رمانزه و ده سته لاتى هه بيت و لاي هو بز بيجه وانه وه بيت. بيگومان لاي هو بز "ليقياتان" خاوه نى هه موو جو ره ده سته لاتي كه و هه موو مافى كي

ههيه، به لام جياوازيه كه له وه دايه كه ليقياتان خوى خوى ديارى ناكات، به لكو ليقياتان ههر خه لك خويانن و خويان برپار دهن هيز بدن به يه كيك و له جياتى هه مووان و به ناوى هيزى هه مووانه وه حوكم بكات، كه نه مه له لاي ماکياڤيلى پيچه وانويه، بويه "مير"ى ماکياڤيلى هه ميشه له ترس و دله پراوكيدايه و له به ردهم نه گه رى هيرشى پيچه وانوى خه لك دايه، به لام "ليقياتان" له ره وشيكي دلنيايى و ناراميدايه و دلنيايى ههيه و نه زانپت كه خه لك نه گه ر ههنگاويكى پيچه وانويه بنين، هيج سوڊيكي نيه بويان و به پيچه وانويه زيانيان ليدهدات، چونكه خه لك له دۆخى سروشتيدا نه مه يان تاقيركردۆته وه و نه زانن نه نجامه كان چهنده سهخت و كاره ساتبار دهن بويان. به م جۆره دهوله تى هۆبزي له سه ر بنه ماي پهمانى كۆمه لايه تى به رده وام له گه شه دايه و به ره وييشه وه ده چپت.

له لايه كى تره وه نه كريت نه وه بخه ينه روو كه له رووى واقيعيه وه "مير"ى ماکياڤيلى تاقيركراوه ته وه و نمونه يى زۆره له ميژووى نوئ و هاوچه رخدا، بۆ نمونه له فهرهنگى سياسيدا نه وه باس ده كريت، كه نمونه يى دكتاتوره كانى وه كو (هيتله ر، مۆسۆلۆنى، سه دام حسين) له سه ر به رنامه و پرۆگرامى كتىبى "مير"ى ماکياڤيلى حوكميان كردوه، به لام به هيج جۆريك ناتوانين نمونه يه ك له شيوه ي ليقياتانى هۆبزي بدۆزينه وه، بويه نه كريت فه لسه فه ي سياسى ماکياڤيلى له گه ل نه وه ي كه هه قيقه تىكى تاله به لام نزىكتره له واقع و نه وه ي هۆبزي ويئاي ده كات ده چپته چوارچيويه يۆتۆبياوه و پراكتيك ناكريت. رهنگه به جۆريك له زياده رپه وي بيته به ر چاو نه گه ر سه رنج بۆ نه وه پابكيشين كه له راستيدا زۆربه ي سيسته مه كانى حوكمرانى دنيا په رپه وي له ناوه روۆكى كتىبى "مير"ى ماکياڤيلى ده كه ن، به لام به شيكيان له ژير ناو نيشانى قه به ي ديموكراسى و عه لمانيه تدا خويان ده شارنه وه و سيسته مه كيان ده رازبننه وه، به لام له جه وه ردا هه موو سيسته مه كان يه ك نامانجيان هه يه، نه ويش برىتبه له كۆنترۆلكردنى هاو لا تيان و دوا جار ده وله مه نده بوون و گه وه ره بوونى چينيك له سايه ي زۆربه ي كۆمه لگادا، له مه شدا سيسته م و به رنامه ي سه رمايه دارى له دنيا ي نه مرۆدا باشترين نمونه يه كه زۆرينه ي خه لك تپيدا رۆلى كريكارو كريگرته ده بينن و به شيكى كه ميش له سه رمايه دارو خاوه ن كارگه كان له پاليدا سوڊمه نده بن به بن نه وه ي نه ركىكى نه وتۆ بكيشن. هه روه ها هه ر يه كه له ماکياڤيلى و هۆبزي له باره ي جۆرو شيوازه كانى ده سه لآت دابه شكاريان كردوه، به لام نه وه روونه كه له م باره يه وه ماکياڤيلى ورده كارتروه پتر گرنگى به جۆرو شيوازه كانى خوكمرانى داوه، كه بۆ نمونه نامازهى به دوو

شپوهی حوکمرانی به گشتی کردوو، که بریتین له شپوهی حوکمی (پاشایه تی و کۆماری)، به لام له پال ئه وه شدا هاتاوه جو ره کانی حوکمی پاشایه تی دابه ش کردوون بۆ چه ندین جو رو شپوازی جیاوازی لیکدانه وه ی جیاوازی بۆ کردوون. ئه مه له کاتیکیدا هۆبزه له سود وهرگرتن له بۆچوونه کانی ئه رستۆ ئاماژه ی کردوو به سی شپوه له حوکمرانی که ئه وانیش بریتین له (سته مکاری، ئۆلیگارشی، دیموکراسی).

ئه کری له سه رنجدان له فه لسه فه ی هه ر یه که له ماکیا فیلی و هۆبزه ئه وه مان بۆ روون ببه تته وه که فه لسه فه ی سیاسی ئه م دوو فه یله سوفه له زۆر هیل و خالدا یه که ده گرنه وه و نزیکن له یه کتری و به شپوه یه کی گشتی به ره مه می سه رده میکی نزیکی سیاسی له یه کتری که ئه ویش سه ره تاو په یدا بوونی قۆناغی شو پشی پینسانسیه به لام له زۆر خال و بابه تیشدا له یه کتری جیاوازی که ئه ویش بۆ سروشتی هه ر یه که له دوو فه یله سوفه و هه روه ها بۆ ئه و ره وشه سیاسی ده گه رپه تته وه که ئه و دوو فه یله سوفه تیییدا ژباون.

ئه نجام

بابه تی حوکمرانی، یه کچیک له و بابته گرنگانه یه که مرۆف له هه موو قۆناغه کانی میژوودا بایه خی پیداو وه هه میشه له هه ولی ئه وه دا بووه که رۆژ به رۆژ تیۆره کانی حوکمرانی پتر به ره و پيشه وه ببات. ئه مه به تابه تی له سه رده می یۆنانه وه ره هه ندیکی فه لسه فه یی وهرگرتوو وه پتر به سیسته م کراوه، دواتر دوا ی قۆناغی فه لسه فه ی سه ده کانی ناوه رپاست و دوا ی پتر له هه زار سال له حوکمکردنی کلپسه، قۆناغیکی نو ی له ژبا نی مرۆقا یه تی هاتۆ ته پيشه وه که به قۆناغی پینسانس و نو یبوونه وه و گه شه ی زانستی ناوی ده هینریت. ئه م شه پۆله له پيشه و تن کاریگه ری له سه ر هه موو لایه نه کانی ژبا نی مرۆقا یه تی هه بووه، که بئگومان بوا ری سیاسی و فه رمان په وای ی سه ره کیتیرین بوا ر بووه. له م پوو وه ئیمه له به رده م دوو فه یله سوفی بالاو کاریگه رداین، که ئه وانیش هه ر یه که له (ماکیا فیلی و تۆماس هۆبزه)، که له رووی سیاسی و روانینه کانیان بۆ شپوازی مۆدیله کانی فه رمان په وای ی زۆرتیرین کاریگه ربان له سه رده می خۆیان و دوا ی خۆیان هه بووه، ته نانه ت ئه و کاریگه ربیه تا ئه مرۆش به رده وای هه یه.

دهرباره‌ی ماکیاڤیلی ئه‌کریت ئه‌وه‌ روونبکه‌ینه‌وه، که به‌وه ناسراوه پئیوايه خه‌لک جیگای بروا پیکردن و جله‌و بۆ شلکردن نین و سپله‌و بی وه‌فان و ته‌نیا یه‌ک ئامانجیان هه‌یه ئه‌ویش بریتیه له سود وه‌رگرتن، ئینجا بۆ ئه‌وه‌ی کۆنترۆل بکرین، پئیویسته "میر" یه‌ک حوکمیان بکات و به‌هیز بیت، لیره‌وه ماکیاڤیلی بنه‌ماکانی سیاسه‌ت و ئه‌خلاق له‌یه‌کتری جیاده‌کاته‌وه، چونکه پئیوايه نابیت "میر" په‌یوه‌ست بیت به بنه‌ما ئه‌خلاقیه‌کانه‌وه، لیره‌شه‌وه به‌ره‌و ئه‌وه ئه‌چیت باس بکات له خه‌سله‌ته‌کانی میر، که به‌شپه‌یه‌کی گشتی پئیوايه میر پئیویسته توندوتیژی به‌کاربه‌ینی و پئیویسته خه‌لک له‌یه‌ک کاتدا هه‌م خۆشیان بوئ هه‌م لپی بترسن، به‌لام باشتره زیاتر لپی بترسن. هه‌روه‌ها پئیوايه که میر تا ئه‌و کاته پئیویسته له‌سه‌ر به‌لینه‌کانی بیت که له سویدایه، کاتیک ئه‌زانیت له زیانیدایه پئیویسته به‌بی گویدانه لایه‌نی ئه‌خلاقیه‌ی به‌لینه‌که‌ی بشکینن. له‌لایه‌کی تره‌وه پئیویسته میر هه‌م سیفه‌تی شیر هه‌م سیفه‌تی رپوی تیدا بیت، واتا له کاتی هیزو ده‌سته‌لاتدا وه‌کو شیر بیت به‌رامبه‌ر نه‌یارانی، به‌لام له کاتی لاوازیدا پئیویسته وه‌ک رپوی فیل‌باز بیت. ئه‌مانه هه‌مووی به‌یه‌که‌وه وایکردوو، "ماکیاڤیلی" به‌وه تۆمه‌تبار بکریت، که به‌ره‌مه‌ینه‌ری رژی‌مه دکتاتوریه‌کانه‌و ئه‌وه‌ش پتر له‌وه‌دا تۆخ بۆته‌وه که ره‌وتی "ماکیاڤیلیزم" فه‌سه‌فه‌ی "ماکیاڤیلی" یان خراب به‌کاره‌یناوه.

دهرباره‌ی هۆبزه ئه‌کریت ئه‌وه‌ بلپین که هۆبزه‌ش به‌هه‌مان شپه‌وه‌ی ماکیاڤیلی باسی له سروشتی مرۆف کردوووه وه‌ک بوونه‌وه‌رپک وینای کردوووه که خاوه‌نی کۆمه‌لێک ویست و ئاره‌زوو و خواسته که کۆتاییان نیه، ئینجا هۆبزه‌ه‌نگاوی تری ناوه‌و ئاماژه‌ی به‌ دۆخی سروشتی کردوووه، که دۆخیکی زۆر تاییه‌ته، دۆخیکه باس له ژبانی مرۆفایه‌تی له قۆناغیکی مه‌ترسیداردا ده‌کات، که تیدا هه‌چ جۆره یاسا و دامه‌زراوه‌یه‌ک نیه‌و هه‌چ جۆره سزاو پاداشتیکی نیه، به‌لکو شه‌رپکی نه‌براوه‌ی هه‌مووان دژ به هه‌مووان هه‌یه، ئینجا هۆبزه بۆ گۆرینی ئه‌و دۆخه پێشنیاری دامه‌زاندنی ده‌وله‌تیک ده‌کات که سه‌رکرده‌یه‌ک یان فه‌رمانه‌ره‌وايه‌کی "لیقیاتان" ئاسا حوکمی بکات و حوکمه‌که‌شی ره‌ها و سه‌رتاسه‌ری یان سه‌رتاپاگیر بیت. هۆبزه ئاماژه به‌وه ده‌کات که دوو جۆر یاسا بوونیان هه‌یه، که ئه‌وانیش یاسا سروشتیه‌کان و یاسا مه‌ده‌نیه‌کان، که هه‌ردووکیان بۆ دۆخی ده‌وله‌ت پئیویستن. ده‌وله‌ت کاتیک داده‌مه‌زریت، که مرۆف له دۆخی سروشتیدا هۆشیار ده‌بیته‌وه‌و بیر له دهرچوون ده‌کات له‌م دۆخه، ئینجا مرۆفه‌کان بریار ده‌دن به‌به‌ستنی په‌یمانیک له نیوان خۆیان و هه‌لبژاردنی فه‌رمانه‌ره‌وايه‌ک که

به ناوی هه موویانه وه به شیوه یه کی ره ها حوکم بکات، که نه و فه رمان ره وایه هه ر خو شی نه بیت به دانهری یاساکان و ههروه ها له سه رووی هه موو یاساکانه وه ده بیت، و اتا خه لک بو ی نیه ره خنه ی لیبگری، یان نا کریت لی بیچینه وه ی له گه ل بکریت، به ییچه وانه وه پیویسته هه مووان ملکه چی هه موو بریارو یاساکانی نه و ببن. بو به راورد کردنی خالی سه ره کی و جیاوازی له نیوان نه م دوو فه یله سو فهدا، نه کر ی بگوتریت که ماکیا فیلی "میر" یک دروست ده کات که پتر به زه بری هیزو به ریگی "ئامانج نامراز" ره و ده کات دیته سه ر حوکم و کۆنترۆلی هه موو شتیکی ده کات، ئینجا گرنگ نیه خه لک راز به یان نا، به لام لای هۆبزه به و جو ره نیه، به لکو فه رمان په وا به ویست و په زامه ندی خه لک به هۆی به ستنی په یمانیکه وه دیت، که دو اتر مافی هه موو بریار یکی ره های هه یه و که س مافی لیپرسنه وه ی نیه له گه لیدا، به و اتابه کی تر فه رمان په وا لای هۆبزه پتر شتیکی ده سترکه، به لام لای ماکیا فیلی شیوه یه ک له خو سه پانندن و ده ست به سه ردا گرتنی حوکم و کورسی ده سته لاته.

لیره دا هه ر له په یوه نیدا به بابه تی حوکم رانی و له ناویشیدا حوکم رانی ره ها، سه ره نج بو نه وه راده کیشین که ئیمه له م تو یژینه وه یه دا گه یشتووین به و نه نجامه ی که به هۆی نه و سه رو شته تایبه ته ی مرۆف هه یه تی و به هۆی نه وه ی که سیسته می سیاسی له زۆربه ی ناوچه و ولاتان تی که ل به بابه تی باز رگانی کراوه له پر په وی راسته قینه ی خو ی لایده، نه و شیوه یه ک له حوکم کردنی ره ها به مه به ستنی کۆنترۆل کردنی ئاژاوه و رهوشی ناهه مواری کۆمه لگا و ههروه ها به مه به ستنی سنووردانان بو نه و سه رو شته شه رانگیزی به مرۆف هه یه تی پیویسته، نمونه شمان ولاتانی رۆژه لاته، که نه وانه ی له سایه ی حوکمیکی ره هادان پتر ئاسایش و سه قامگیریان هه یه، به لام به ییچه وانه وه هه موو حکومه ت و سیسته مه به ناو دیموکراسیه کانی خو ره لات جگه له نه هامه تی و کیشه هیچیتریان بو خه لک پی نه بووه، بو یه له ئیستادا له ناو خه لکی ئاسایشدا داواکاری بو بونیادنانی جو ریکی له حوکمی ره ها بووه به داوایه کی گشتی.

لیستی سه چاوه

اسماعیل نوری الربیعی. "صناعة الزعيم(قراءة في العقل الماکیا فیلی)". *مجله دفاتر السیاسه و القانون*, 2013: العدد الثامن.

- پاول کله‌ی. کتیبی سیاست رافه‌کردنی هزره مه‌زنه‌کان به زمانی ساده. ترجمه‌ پهل سولتانی. سۆران: کۆمه‌لگای فیره‌نگی ئەحمه‌دی خانی، 2020.
- تۆماس هۆبز. لیقیاسان. ترجمه‌ ئەسه‌عه‌د عه‌لی. هه‌ولیر: ده‌زگای ئاویر، 2016.
- جون اهرن‌بیرغ. مجتمه‌ المدنی_التارخ النقدي للفکر. ترجمه‌ د.علي حاکم صالح & د.حسن ناظم. بیروت: المنظمه‌ العربیة للترجمة، 2008.
- حه‌مید عه‌زیز. "په‌ه‌ندی هه‌مه‌ره‌نگیه‌کانی فه‌لسه‌فه‌ی میژوو." گوڤاری ر‌امان، 2011: 171.
- حه‌مید B عه‌زیز. فه‌لسه‌فه‌ی نوێ له‌ ئه‌وروپا. هه‌ولیر: ده‌زگای ئاویر، 2011.
- دیقید هیلد. نمازج ال‌دیموقراطیة. ترجمه‌ فاضل جتکر. بغداد & بیروت: معهد الدراسات الاستراتیجیة، 2006.
- عبدولرحمان عالم. بنیادهای علم سیاست. تهران، چاپ هجدهم: انتشارات نشرنی، 2009.
- عبدولفتاح B ئیمام. ده‌روازه‌یه‌ک بۆ میتافیزیکا. ترجمه‌ هۆشمه‌ن جه‌لال. سلیمانی: ده‌زگای غه‌زه‌لنوس، 2016.
- عبدولفتاح ئیمام. ئه‌خلاق و سیاسه‌ت. ترجمه‌ شه‌ریف عوسمان. هه‌ولیر: چاپخانه‌ی رۆژه‌ه‌لات، 2012.
- کتیبی پیرۆز. بلا تاریخ.
- که‌مال B پۆلادی. میژووی هزری سیاسی له‌ رۆژئاوا. ترجمه‌ ئازاد وه‌له‌دبه‌گی & سیروان زندی. هه‌ولیر، به‌رگی دوو: ده‌زگای موکریان، 2005.
- که‌مال پۆلادی. میژووی هزری سیاسی له‌ رۆژئاوا. ترجمه‌ ئازاد وه‌له‌دبه‌گی & سیروان زندی. هه‌ولیر، به‌رگی یه‌که‌م A: ده‌زگای موکریان، 2005.
- محمد طه‌ بدوی. النظر السیاسیة: النظر العامة للمعرفة السیاسة. القاهرة: المکتب المصري الحدیث، 1986.
- مه‌دی محفوز. ر‌یابزه‌کانی هزری سیاسی له‌ سه‌رده‌می مۆدیرندا. ترجمه‌ شوان ئەحمه‌د. سلیمانی: چاپخانه‌ی کارۆ، 2013.
- موحسین محمه‌د حسین. ماکیافیللی له‌ تایی ته‌رازوودا. ترجمه‌ سه‌باح ئیسماعیل. هه‌ولیر: ده‌زگاو چاپ و بلاوکردنه‌وه‌ی ئاراس، 2013.
- موسا ئیبراهیم. فکری سیاسی خۆرئاوا. سلیمانی، چ 3: ده‌زگای سه‌رده‌م، 2010.
- مه‌نوجه‌ر موحسینی. کۆمه‌لناسی گشتی. ترجمه‌ موسلح ئیروانی. هه‌ولیر: ده‌زگای موکریان، 2005.
- نیکۆلۆ ماکیافیللی. میر. ترجمه‌ و. حسین عارف. سلیمانی، چ 2: له‌ بلاوکراره‌کانی سه‌نته‌ری پووناکیبری هه‌تاو، 2006.
- نه‌بیل عبدولحه‌مید. تۆماس هۆبز و ر‌یابزه‌ ئاکاریه‌که‌ی. ترجمه‌ د. محمه‌د شوانی. هه‌ولیر: ده‌زگای رۆژه‌ه‌لات، 2012.

نهوزاد جه مال. بابته کانی فه لسه فه ی کۆمه لایه تی. ههولیر: چاپخانه ی یاد، 2012.
هینری تۆماس & دانالی تۆماس. به سه رهاته نه مره کان له فه لسه فه دا. ترجمه دلشاد کازم. ههولیر: ده زگای
تویژینه وه و بللو کردنه وه ی موکریان، 2006.
ئه حمه د ناسیف & مه جید کامل. ماکیا قیلی. ترجمه خالید هه رکی. ههولیر: له بلاو کراوه ی ناوه ندی ئاویر، 2014.

The Theory of Absolute Governance Between Machiavelli and Hobbes

Yunis Kakamam Mirza

Department of Philosophy, College of Arts, Salahuddin University, Erbil, Kurdistan Region, Iraq

yuns.mirza@gmail.com

keywords: *Theory of governance, Absolutism, Human nature, State of nature, Civil Society, Social Contract.*

Abstract

This research: (The theory of absolute governance between Machiavelli and Hobbes). It consists of an introduction, two sections and a conclusion. The first section is devoted to the analysis (theory of absolute governance) from the point of view of Machiavelli's political philosophy. Machiavelli's life and development are described. Also: ("Human Nature, Morality, and Politics. Types of governance, Virtue and Fortuna's Concepts, President's Characteristics"), Analyzed. For this reason, benefit is taken from Machiavelli's masterpiece, entitled The Prince. Also, the second part of the study is devoted to discussing the political philosophy of Thomas Hobbes about the theory of governance. Of course, Hobbes's views, in this regard, are still valuable. In this section, in the two main chapters, which we later divide into several different parts, we have tried to analyze the political philosophy of Thomas Hobbes. Such as: ("Human nature and its characteristics. The state, types of state, Natural laws and

social covenants, Rights and duties of leader and people". Finally, in addition to highlighting the results, we have tried to compare Machiavelli's and Hobbes' views.

ملخص

هذه دراسة. (نظرية الحكم المطلق بين ميكافيللي وهوبز). يتكون هذا البحث من مقدمة وفصلين وخاتمة. القسم الأول، مكرس لتحليل نظرية الحكم المطلق من وجهة نظر ميكافيللي السياسية الفلسفية. وصفت حياة ميكافيللي وتطوره. أيضا: ("الطبيعة البشرية، الأخلاق، السياسة. أنواع الحكم. مفاهيم فيرتو فورتونا، خصائص الرئيس")، تحليل. لهذا السبب، استفاد من تحفة ميكافيللي، بعنوان الأمير. كما تم تخصيص الجزء الثاني من الدراسة لمناقشة الفلسفة السياسية لتوماس هوبز حول حكم الراحة. بالطبع، لا تزال آراء هوبز قيمة في هذا الصدد. في هذا القسم، في النظريتين الرئيسيتين، اللتين قسمناهما لاحقا إلى عدة أقسام مختلفة، حاولنا تحليل الفلسفة السياسية لتوماس هوبز. مثل: ("طبيعة الإنسان وخصائصه. حالة الطبيعة وخصائصها. القوانين الطبيعية والعهود الاجتماعية، الدول، أنواع الدول. حقوق وواجبات الحكام والشعوب"). أخيرا، بالإضافة إلى عرض النتائج، نحاول مقارنة آراء ميكافيللي وهوبز.